

KPJ i sigurnosno-obavještajni sustav u Hrvatskoj (1941.-1951.)

U članku se prikazuje stvaranje i kadrovske ovladavanje sigurnosno-obavještajnim sustavom što ga je KPJ postupno izgrađivala od početaka organizacije partizanskog pokreta. Autor se suočio s velikim problemom nedostupnosti ili malog broja dokumenata koji bi omogućili sustavniji prikaz kadrovske strukture obavještajnih centara, Odjeljenja za zaštitu naroda i, nakon rata, Uprave državne bezbjednosti, organizacijskih formi sigurnosno-obavještajnog sustava od 1942. godine nadalje. Zato je nastojao što više iskoristiti mnoge fragmentarne podatke iz velikog broja dokumenata kako bi čitatelj na temelju ograničenog broja činjenica stekao barem djelomičan uvid u proces organizacijskog razvoja i kadrovske ovladavanja sigurnosno-obavještajnog sustava od strane KPJ. U uvodnim je dijelovima presudnu ulogu KPJ dodatno argumentirao naknadnim ocjenama samih sudionika događaja, u pravilu visokih dužnosnika KPJ. Komunistička partija organizirala je partizanski pokret krijući svoje revolucionarne ciljeve i javno proklamirajući politiku Narodne fronte. Članak odgovara na pitanje kako je zapravo KPJ u tom sigurnosnom segmentu provodio politiku otvorenih vrata za sve političke struje, stranke i pojedince koji su bili voljni sudjelovati u borbi protiv sila Osovine i Nezavisne Države Hrvatske i za obnovu Jugoslavije na federalnim načelima. Dakako, sigurnosno-obavještajni sustav bio je najosjetljiviji instrument u toj borbi, a iz njegovog djelovanja i kadrovske strukture može se jasno razabrati prikrivena namjera KPJ da uvede komunističko društveno uređenje u obnovljenoj Jugoslaviji.

Ključne riječi: *Komunistička partija Jugoslavije, sigurnosno-obavještajni aparat, Odjeljenje za zaštitu naroda, Uprava državne bezbjednosti, uspostava vlasti, tijela vlasti*

Uvod

Borba Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) protiv buržoaskog sustava, pokretanje oslobodilačkog i revolucionarnog rata s ciljem obnove Jugoslavije, uspostave federalnog uređenja i izgradnje komunističkog društva odredili su ulogu obavještajnog i

protuobavještajnog, tj. sigurnosnog sustava jugoslavenskih komunističkih vlasti. Taj je sustav djelovao u okviru različitih organizacijskih formi i naziva, od obavještajnih centara (OC), Odjeljenja za zaštitu naroda (OZN) do Uprave državne bezbjednosti (UDB), koja je nastala nakon što je Ozna ožujka 1946. reformirana. Činjenica da je KPJ u vrijeme Kraljevine Jugoslavije bila zabranjena stranka i da je jedna od njenih ključnih značajki bilo konspirativno i tajno djelovanje u cilju zaštite slobode i života svojih pripadnika, tj. izbjegavanja uhićenja i sudskih procesa, snažno je utjecala na organizaciju i način rada što je bilo od presudne važnosti za očuvanje KPJ. Ratna događanja od 1941. nadalje pojačala su napore KPJ da u svrhu zaštite svojih partizanskih jedinica organiziraju što bolji i učinkovitiji obavještajni sustav i sigurnosnu zaštitu. To je bio nužan korak u što uspješnijem obračunu s vojnim neprijateljima, ali i u marginalizaciji te postupnom onemogućavanju rada političkim protivnicima i suparnicima. Dakle, prijeratna ilegalna djelatnost i revolucionarni ciljevi pružali su čvrste temelje za osnivanje i značajke OC-eva, Ozne i Udbe u ratnom i poslijeratnom razdoblju. S obzirom na navedeno, istraživanje navedenih organizacija prije svega podrazumijeva pisanje o samoj KPJ, o njezinoj borbi protiv ratnih neprijatelja, ali i protiv pristaša starog sustava u cilju provedbe revolucionarnih namjera.

Brojni autori bavili su se različitim aspektima rata i revolucije u Jugoslaviji i Hrvatskoj u razdoblju nakon 1941., ali specifičnoj ulozi sigurnosnih i obavještajnih službi pod vodstvom KPJ nije dana dužna pažnja s obzirom na osjetljivost teme i nedostupnosti dokumenata. No, unatoč navedenim problemima nekoliko autora je nastojalo rekonstruirati organizacijski proces izgradnje sigurnosno-obavještajnog sustava.¹ S obzirom na vrlo zahtjevnu temu, ni meni nije namjera baviti se organizacijskim razvojem, nego prikazati presudnu ulogu KPJ u organiziranju i potpunom ovladavanju obavještajnim centrima, Oznom i Udbom kao bitnom pretpostavkom uspješnog obračuna s pripadnicima neprijateljskih vojski i pokreta te suparničkih stranaka i pojedinaca u borbi za

1 Izdvajam radove koji obuhvaćaju veće razdoblje i teritorijalne cjeline: Vojna bezbednost : Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985, Beograd, Vojnoizdavački i novinski centar (Vojna tajna – interno), 1986.; Milovan Dželebdžić, Obaveštajna služba u narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945., Beograd, Vojnoistorijski institut, 1987.; Vojnoobaveštajna služba, Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985, Beograd, Vonoizdavački i novinski centar (Vojna tajna – interno), 1990.; Slavko Odić, Slavko Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., Što se stvarno događalo, knjiga prva, Zagreb, Centar za informacije i publicitet, 1988.; Ljuba Dornik Šubelj, Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo, Ljubljana, Arhiv republike Slovenije, 1999.; Ljuba Dornik Šubelj, Ozna in prevzem oblasti 1944-46, Ljubljana, Modrijan : Arhiv Republike Slovenije, 2013; Ivica Lučić, Sigurnosna politika Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine 1945.-1990., doktorska disertacija, mentor Božena Vranješ Šoljan, Zagreb, 2005.; Filozofski fakultet u Zagrebu; Odsjek za povijest; Kosta Nikolić, Mač revolucije : OZNA u Jugoslaviji 1944-1946, Beograd, Službeni glasnik, Srpski kod, 2013.; William Klinger, Teror narodu : Povijest Ozne, Titove političke policije, Zagreb, Večernji list d.o.o., 2014.; Bojan Dimitrijević, Uloga Armije i službe bezbednosti u obračunu sa političkim protivnicima Titovog režima 1944-1954., Srpska reč (Beograd), <http://www.srpska-rec.co.yu/arhiva/328/dajstranu.php?a=24>.

osvajanje vlasti, obnovu Jugoslavije i njene temeljite reorganizacije u skladu sa svojom marksističkom ideologijom o izgradnji besklasnog društva.

Najveći problem u istraživanju bio je nedostatak dokumenata koji bi omogućili cjelovitiji uvid naslovljenu temu i prevladavanje dokumenata koji pružaju samo djelomične podatke. Razlog tome treba tražiti u prirodi djelatnosti sigurnosno-obavještajnog sustava, njegovom prikriivenom i tajnom djelovanju te sustavnom uništavanju dokumenata nakon rata.² Zato organizacijska i kadrovska rekonstrukcija sigurnosno-obavještajne službe jugoslavenskih komunističkih vlasti u Hrvatskoj ostaje važna zadaća za buduće istraživanja. Ovdje bih samo konstatirao da se broj dokumenata sigurnosno-obavještajnih službi u arhivskim institucijama, koji se odnosi na izvješća o stanju u vlastitim redovima, napose o njihovoj organizacijskoj strukturi i kadrovskom sastavu, drastično smanjuje nakon svibnja 1945. Istraživači se moraju suočiti s činjenicom da je, primjerice, sačuvano više izvješća Ozne o vlastitoj kadrovskom sastavu iz razdoblja rata, nego nakon njega. Još je gora situacija s dokumentima Udbe. Bilo bi za očekivati baš suprotno, s obzirom na prednost mirnodopskih uvjeta i mogućnosti arhiviranja i čuvanja dokumenata. No, problem nedostatka izvora, napose onog iz razdoblja nakon rata, zaslužuje poseban osvrt.

KPJ i organiziranje sigurnosno-obavještajnog i protuobavještajnog sustava

Bitno je naglasiti da na jednak način kao što je KPJ organizirala i osigurala svoje vodstvo u partizanskim jedinicama i u tijelima vlasti na području pod partizanskom kontrolom, da je tako tretirano i organiziranje te ovladavanje sigurnosno-obavještajnim sustavima partizanskog pokreta. Dakle, jedno je bilo s drugim uvjetovano jer je glavni cilj, osim oslobodilačke borbe, bila komunistička revolucija. Riječju, oslobodilačka borba protiv sila Osovine i njihovih saveznika na području Jugoslavije bila je neizbježna komponenta nastojanja KPJ da dođe na vlast i da preuredi društvo u skladu sa svojim političkim i ideološkim usmjerenjima, zbog kojih je, konačno, ta stranka i utemeljena 1919. godine. KPJ je nastojao održati potpunu kontrolu nad svim vodećim i bitnim mjestima partizanske vojske i novonastalih tijela vlasti bez obzira i unatoč javnim i upornim tvrdnjama vodstva KPJ da je riječ o isključivo „narodnooslobodilačkoj borbi“. Mnoge ocjene najviših voditelja KPJ i sigurnosno-obavještajnog sustava koje su dali nakon rata, kada je KPJ već čvrsto držala vlast u svojim rukama, ne dopuštaju sumnju

---

2 Jere Jareb, Povijesna građa o odmetnicima, protukomunistima poslije Drugog svjetskog rata, u: *Hereditas rerum croaticarum ad honorem Mirko Valentić*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2003., 332-341; Bože Vukušić, *Tajni rat Udbe protiv hrvatskog iseljeništva*, Zagreb, Klub hrvatskih povratnika iz iseljeništva, 2001., 201; Josip Boljkovac, „Istina mora izaći van...“: Sjećanja i zapisi prvog ministra unutarnjih poslova neovisne Hrvatske, Zagreb, 2009., *Golden marketing – Tehnička knjiga*, 327; Željko Bartolović, *Probušena mantija*, Osijek, vl. naklada, 2004., prema Tomislav Vuković, „Vjerske zajednice pod povećalom jugoslavenske tajne službe (2)“, *Glas koncila*, 25. 6. 2006.

da je od početka oružane borbe bila riječ i o komunističkoj revoluciji, a što su nastojali u vrijeme rata i u razdoblju neposredno nakon njega, prikriti. Konačno, o čemu je bila zapravo riječ, ako zanemarimo ratne okolnosti i borbu za obnovu Jugoslavije u okviru svjetskog rata na strani zapadnih saveznika i komunističkog Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR), jasno izražavaju izjave vodećih ljudi KPJ koje su davali u raznim prigodama. Tako je Josip Broz Tito, generalni sekretar KPJ i komandant Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, u krugu svojih suradnika u veljači 1942. izjavio da će oni, misleći na partizanski pokret pod vodstvom KPJ, „likvidirati“ kulaka ne zato što je „kulak“, nego zato što je „petokolonaš“ jer je „današnja borba“ po „formi narodnooslobodilačka, a u suštini klasna“.³ Član Politburoa Centralnog komiteta KPJ Edvard Kardelj je 29. srpnja 1944. u pismu CK KP Slovenije ocijenio Sporazum Tito – Šubašić iz lipnja mjeseca iste godine riječima da je sporazum učinjen isključivo zbog vanjskih razloga, a da je to u unutarnjem smislu potpuno „nevažna stvar“.⁴ Dakako, izvan vlastitih partijskih redova nije se o tome govorilo. Tako je J. Broz Tito 12. kolovoza 1944. na izravno pitanje Winstona Churchilla hoće li dopustiti osobne slobode, odgovorio da su „demokracija i sloboda pojedinca“ „naše osnovno načelo“. I krajem godine, 21. prosinca 1944. poručio je Churchillu da je „naša jedina želja“ poštovanje načela „istinske demokracije“.⁵ Dakako, i Ivan Šubašić, predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije sklopio je 1944. sporazum s J. Brozom Titom u uvjerenju da će KPJ sačuvati višestranačko uređenje.⁶ No, nakon rata, kada je Komunistička partija vlast čvrsto držala u svojim rukama, Kardelj je 1949. rekao da je demokracija samo za „radni narod“, ali da je za ostatke kapitalizma i njihovu agenturu narodna vlast „nepopustljiva diktatura“.⁷

Presudnu ulogu u tome imala su tijela sigurnosno-obavještajnog sustava. Njihovu ulogu u osiguravanju vlasti i u izvršenju revolucije jednostavnim riječima objasnio je savezni ministar unutrašnjih poslova Aleksandar Ranković na svečanoj sjednici povodom pete godišnjice osnivanja Ozne 1949.

Organi Državne bezbednosti postali su mač naše Revolucije kojim su u toku proteklih pet godina raskidani mnogi teški čvorovi podmuklih planova unutrašnje i spoljne reakcije, uperenih protiv tekovina Narodno-oslobodilačke borbe, nezavisnosti naše zemlje, slobodnog i srećnog života našeg naroda.⁸

3 Vladimir Dedijer, Dnevnik : 1941-1944, knjiga 1, Četvrto izdanje, Rijeka, Liburnija, 1981., 99.

4 Dornik Šubelj, Ozna in prevzem oblasti 1944-46, 12.

5 Tito – Churchill strogo tajno, Izabrao i uredio Dušan Biber, Beograd – Zagreb, Arhiv Jugoslavije – Globus, 1981., 276, 408.

6 Zdenko Radelić, Hrvatska seljačka stranka 1941. – 1950., Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 1996., 51.

7 Milko Mikola, Rdeče nasilje : Represija v Sloveniji po letu 1945, Celje : Ljubljana, Celjska Mohorjeva družba, 2013., 1.

8 Aleksandar Ranković, Izabrani članci, Beograd 1951., 258, prema: Kosta Nikolić, Bojan Dimitrijević, „Formiranje OZN-e u Srbiji i Beogradu i likvidacije ‘Narodnih neprijatelja’ 1944“, Istorija 20. veka, Beograd, 2010., 2., 9-28, 26.

Na kadrovske korijene sigurnosno-obavještajne djelatnosti podsjetio je i J. Broz Tito 1954. povodom 10-te godišnjice osnivanja Ozne.

Naša Uprava državne bezbjednosti izrasla je ne samo iz naše Oslobođilačke borbe; ona je izrasla iz naše Partije, u nju su ušli najprovjereniiji, najbolji naši ljudi koje smo mi tamo davali baš zato što smo, pored drugih važnih položaja na koje su išli najbolji ljudi, smatrali da je taj rad jedan od najvažnijih zato što treba da obezbijedi pravilan razvoj naše socijalističke prakse i života.⁹

I drugi visoki partijski dužnosnici, kao i dužnosnici sigurnosno-obavještajnih službi i unutarnjih poslova naglašavali su isto, tj. potvrđivali su ocjenu da su prave namjere KPJ sužavale javno postavljene općenarodne ciljeve i pozive drugim strankama ili njihovom članstvu da se pridruže u zajedničkoj borbi protiv okupatora i njihovih suradnika, a u okviru općih antifašističkih i demokratskih načela. Tako je savezni sekretar, tj. ministar za unutarnje poslove, Franjo Herljević 1976. izjavio:

Komunistička partija Jugoslavije direktno je i potpuno politički usmeravala službu bezbednosti i najneposrednije se starala o njenom kadrovskom i drugim oblicima osposobljavanja.¹⁰

I u nastavku dodao:

Nijedna od političkih struktura starog društva nije mogla ostati nedefinisana, prikrivena i neopredeljena pred dva značajna faktora: činjenicom okupacije, rasparčavanja zemlje i porobljavanja naroda, i kasno definisanim, a u svojoj osnovi klasno oslobodilačkim, pokretom koga je vodila KPJ.¹¹

Na presudnu ulogu članstva u KPJ za pripadnike sigurnosno-obavještajnog sustava s vremenske distance upozorio je i general-major Marijan Kranjc, još jedan od njegovih dužnosnika, koji je ustvrdio da su stručnost i kompetencija protuobavještajne službe bili u drugom planu jer su se „svi dosljedno pridržavali načela da je dobar protuobavještajac samo dobar komunist ili skojevac, ali ne i stručnjak“.¹² O tome se pisalo i u literaturi namijenjenoj za internu upotrebu i obrazovanje obavještajnih kadrova, pa je u jednoj knjižici izričito naglašeno da se sigurnosno-obavještajna djelatnost odvijala preko partijskih veza i kanala i da je tretirana kao unutarpartijsko pitanje.¹³

Kakva je bila namjera KPJ dobro ilustrira stanje u Sloveniji ubrzo nakon organiziranja ustanka, koji je imao u odnosu na druga područja Jugoslavije ponešto različit put, napose u samim počecima. Tako je CK KP Slovenije (CK KPS) mimo i bez znanja Izvršnog odbora Oslobođilačke fronte (Osvobodilne fronte – OF), najvišeg tijela

9 Josip Broz Tito, Govori i članci, IX, Zagreb, 1959., Naprijed, 1959., 153.

10 Franjo Herljević, „Nastanak i razvoj službe bezbednosti“, 13. maj, izvanredni broj, 1976., 33.-40, 36.

11 Isto, 37.

12 Marijan F. Kranjc, Legendarni slovenski obveščevalci : Slovenski vojaški obveščevalci in protiobveščevalci 1919-1991, Maribor, Založba Pro-Andy, 2011., 183.

13 Vojnoobavještajna služba, Beograd, Vojnoizdavački centar (Vojna tajna : interno), 1990., 19.

partizanskog pokreta u Sloveniji kojeg su sastavljale različite stranačke i ideološke skupine, u kolovozu 1941. donio odluku da osnuje sigurnosno-obavještajna služba pod imenom Varnostno-obveščevalna služba (VOS).¹⁴ O tome pripadnici ostalih političkih skupina u OF nisu bili obaviješteni. Kardelj je 29. ožujka 1942. pisao J. Brozu Titu da je VOS u potpunosti u rukama KP. U biltenu CK KPS Kardelj je 10. veljače 1943. jasno naglasio da KP mora imati nadzor nad obavještajnom i protuobavještajnom službom. Naime, područje sigurnosti i obavještavanja „najosjetljivije (je) područje našeg oslobodilačkog rata“ i zato KP, kao avangarda mora osigurati neposredno vodstvo i da mora „cjelokupan aparat“ VOS-a biti „pod neposrednom kontrolom Partije“.

Članstvo osnovnih VOS-ovih komisija, centrala i povjerenstava mogu činiti isključivo članovi Partije, odnosno s partijom tijesno povezani simpatizeri.¹⁵

Odnos KPJ prema obavještajnoj službi osvjetljava i pismo Kardelja J. Brozu Titu od 17. siječnja 1943. u kojemu mu sugerira da podjela na vojnu i civilnu obavještajnu službu koja važi za cijeli partizanski pokret u Jugoslaviji, u Sloveniji ostane kao što je dotad već izgrađena, naime da civilna ide po partijskoj organizacijskoj mreži i sugerira mu da se složi s tom specifičnom situacijom podsjećajući ga na to da KPS djeluje unutar OF, gdje su zastupljene i druge stranke te političke skupine.

Moje je mišljenje, da je najbolje, da tako ostane, naročito i zbog postojanja OF kod nas. Baš zbog toga smo tu mrežu preložili – pored vojske – direktno na Partiju.¹⁶

Načelnik slovenske Ozne Ivan Maček Matija spominje da mu je CK KPS redovito davao upute „za političku orijentaciju sigurnosne službe“.¹⁷ U dokumentima slovenske Ozne izričito se kaže da su u Ozni radili samo članovi KP.¹⁸ Među sličnim ocjenama bivših pripadnika sigurnosno-obavještajnog sustava je i ona Milana Apiha koji je ustvrdio da se Udba tako organizirala da bez njezinog znanja i pristanka nije bio izabran nijedan značajniji dužnosnik, pa čak ni partijski dužnosnici.¹⁹ Prema sjećanjima člana Politbiroa CK KPJ Milovana Đilasa, u organe sigurnosti „su u početku birani najrevnosniji, bolji, najbeskompromisniji komunisti“.²⁰ Dostupno je još nekoliko primjera sa

14 Dornik Šubelj, *Ozna in prevzem oblasti 1944-46*, 12, 17.

15 Dokumenti o varnostno – obveščevalni službi OF, Narodni zaščiti in pravosodju 1941-1945, Ljubljana, Republiški sekretarijat za notranje zadeve SR Slovenije, 1976., 118. Vidi i: Lj. Dornik Šubelj, *Ozna in prevzem oblasti 1944-46*, 18.

16 Dokumenti o varnostno- obveščevalni službi OF, Narodni zaščiti in pravosodju 1941-1945, 110.

17 Ivan Matija Maček, *Sjećanja*, Zagreb, Globus, 1983., 236.

18 Iz arhivov slovenske politične policije, ur. Jože Pučnik, bez mj. i g. izd. (Ljubljana, 1996.), 31.

19 Milan Apih, „Spomini in ocene, Nekaj besed o naši varnostno-obveščevalni službi“, *Nova revija*, Ljubljana, 1989., 81.-82., 293.

20 Nikolić, Dimitrijević, „Formiranje OZN-e u Srbiji i Beogradu i likvidacije ‘Narodnih neprijatelja’ 1944.“, 11.

drugih područja Jugoslavije iz kojih jasno proizlazi presudna uloga partijskih organizacija u organiziranju obavještajne ili protuobavještajne djelatnosti.²¹

O tome da je jedna od bitnih značajki pripadnika sigurnosno-obavještajnog sustava bila njihova „odanost Partiji“ i da su uglavnom svi članovi Ozne bili ujedno i članovi KP, pisali su i autori u Hrvatskoj.²² Neki među njima su i proistekli iz sigurnosno-obavještajnih službi.²³ Tako tvrde da je u vrijeme osnivanja Ozne, a i kasnije, KPJ u njene sekcije uputila „kadrove iz političkih organizacija i vojnih jedinica s duljim revolucionarnim i vojnim iskustvom“.²⁴ Ostalo je zapisano sjećanje Ljubice Šmigmator, koja je djelovala na području Like. U veljači 1945. je po nalogu Okružnog komiteta za Liku dodijeljena Ozni za Liku. Izričito naglašava presudnu važnost članstva u KPJ za rad u Ozni.

Tada je bilo osnovno da u Oznu dođu provjereni i odani komunisti – ja sam tada bila član Kotarskog komiteta Partije Otočac.²⁵

Iz drugog kuta je istu temu, a u vezi sa stanjem u Istri, spomenuo Dušan Diminić, visoki dužnosnik KPJ. Prema njegovim sjećanjima bilo je nedovoljne koordiniranosti Ozne s partijskim organizacijama i da je to uzrokovalo „suvišno osamostaljivanje“, pa čak pokušaje da se Ozna izvuče izvan kontrole i iznad partijske organizacije.²⁶

Nakon vojne pobjede i ulaska u veća mjesta jedna od važnijih zadaća komunističkog i partizanskog vodstva bila je kontrola novonastalih državnih tijela. U tome je važnu ulogu imala i Ozna. U svim državnim institucijama i političkim organizacijama su bili

21 Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., vidi poglavlje: „Naredbe i Uputstva : Dokumenti o organizaciji i zadacima partizanske obavještajne službe“, 237-427.

22 Milan Obradović, „O obavještajnoj službi i sistemu sigurnosti NOP-a na području severozapadne Hrvatske u NOR-u 1941 - 1945.“, u: Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, Zbornik, Varaždin, Zajednica općina Memorijalnog područja Kalnik, Varaždin, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1976., 740 - 762, 746.

23 Danilo Livada Dane, „Razvoj i djelatnost obavještajne službe Druge operativne zone NOV i POH u periodu 1942-1944.“, u: Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, Zbornik, Varaždin, Zajednica općina Memorijalnog područja Kalnik, Varaždin, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1976., 763-794., 763, 766; Nikola Brezović Prebeg, „Teritorijalna obavještajna služba i Odjeljenje zaštite naroda (OZN) Zagrebačke oblasti u NOR-u od jeseni 1943. do proljeća 1945. godine s osvrtom na grad Zagreb (fragment)“, u: Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, Zbornik, Varaždin, Zajednica općina Memorijalnog područja Kalnik, Varaždin, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1976., 795-823, 796; Nikola Brezović Prebeg, Savo Bogdanović, Vlado Novaković, „Obavještajna služba i odjeljenje zaštite naroda (OZNa) na teritoriju 4. korpusa NOV i POJ s osvrtom na grad Zagreb“, u: Četvrta godina Narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka, Karlovac, Historijski arhiv u Karlovcu, 1981., 762-792.

24 Brezović Prebeg, Bogdanović, Novaković, „Obavještajna služba i odjeljenje zaštite naroda (OZN-a) na teritoriju 4. korpusa NOV i POJ s osvrtom na grad Zagreb, 763.

25 Ljubica Šmigmator, „Nešto o radu žene u službi unutrašnjih poslova“, Priručnik, 1974., 2., 228-231, 228.

26 Dušan Diminić, Sjećanja – život za ideju, Labin – Pula – Rijeka, Adamić, 2005., 188.

postavljeni njezini tajni povjerenici, osim u organizacijama KPJ.²⁷ Dakako, i ta činjenica govori o međusobnim odnosima i kadrovskoj isprepletenosti KPJ i Ozne.

Razvoj u Hrvatskoj

Razvoj prilika u Hrvatskoj, kao što sam već naglasio, može se prikazati isključivo na temelju fragmenata iz različitih dokumenata, koji sagleđani u cjelini potvrđuju da je sigurnosno-obavještajno pitanje tretirano kao partijsko pitanje. Dakako, taj razvoj imao je svoj specifični put, ali je, kao i na svim područjima Jugoslavije, za KPJ bilo od presudne važnosti da drži sve poluge buduće vlasti u svojim rukama.

Prema mnogim svjedočanstvima, primjerice onima koji su se prikupljali za potrebe povijesti sigurnosno-obavještajne službe sredinom 1950-ih godina, nerijetko se naglašavalo da su u prvim razdobljima rata obavještajne zadaće bile vezane za izravnu djelatnost partijskih tijela ili zaduživanje partijaca upravo za te zadaće. Drugim riječima, obavještajni rad bio je uglavnom „partijska stvar“ i to u doslovnom smislu „unutarpartijskog organizacionog pitanja“, jer se svaki pripadnik KPJ u partizanskim jedinicama i ilegalnim skupinama na području pod kontrolom njihovih neprijatelja bavio i sigurnosno-obavještajnim radom.²⁸ Zapravo neki autori tvrde da su u počecima obavještajne poslove u velikim neprijateljskim garnizonima i na širim okupiranim područjima obavljali isključivo organizacije i komiteti KPH, tj. njezini članovi.²⁹ Očito su tek kasnije kao doušnike koristili i nekomuniste.

Dakle, u prvim mjesecima ustanka podrazumijevalo se da obavještajne djelatnosti obavljaju komunisti, organizatori otpora. Tako se u „Okružnici Br. 3“ CK KP Hrvatske (KPH) od 30. rujna 1941., a u vezi pridobivanja informacija iz domobranskih jedinica, spominje da okružni, kotarski i mjesni komiteti trebaju odrediti članove KPJ koji će se baviti tim zadaćama, a koje se zapravo tiču obavještajne djelatnosti.³⁰

Operativno rukovodstvo CK KPH je 30. studenog 1941. poslao Glavnom štabu Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske (GŠ NOPOH) „i svim

27 Dornik Šubelj, Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo, 102.

28 Vojnoobavještajna služba, Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985, 96. Vidi i seriju dokumenata u HDA gdje se u fondu Ozna za Hrvatsku, 1491, 30/7, čuvaju elaborati s kratkim osvrtima na povijest obavještajnih centara. Ozne i Udbe prema pojedinim kotarevima i pod općim nazivom „Popis prvih rukovodilaca rajonskih i kotarskih obavještajnih centara i opunomoćenika Ozne u Hrvatskoj“ (na košuljicama) ili „Podaci o historijatu resora (Udbe)“ (na većini dokumenata). Popisi su uglavnom rađeni na temelju sjećanja tadašnjih pripadnika Udbe. Uglavnom je riječ o manjkavim i ne baš pouzdanim popisima i opisima razvoja sigurnosno-obavještajne službe na područjima pojedinih kotara.

29 Livada Dane, „Razvoj i djelatnost obavještajne službe Druge operativne zone NOV i POH u periodu 1942-1944.“, 763, 766; Brezović Prebeg, „Teritorijalna obavještajna služba i Odjeljenje zaštite naroda (OZN) Zagrebačke oblasti u NOR-u od jeseni 1943. do proljeća 1945. godine s osvrtom na grad Zagreb (fragment)“, 796.

30 Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 261.

podređenim štabovima i svim partijskim forumima“ uputu da treba obavještajnu službu razvijati preko posebnih odjela u štabovima i to preko političkih komesara.³¹

Obavještajnu službu treba razviti preko posebnog odjeljka u štabu, preko odgovarajućih ljudi u podređenom štabu, preko polit koma.³²

Dakle, izričito su spomenuti politički komesari kao one osobe koje su zadužene za obavještajnu djelatnost. Dakako, politički komesar mogao je biti isključivo član KPJ i uz zapovjednika bio je najviši dužnosnik u partizanskim jedinicama. Ovdje treba napomenuti da se u ranijim fazama ustanka nije jasno naglašavala razlika obavještajne od kontraobavještajne djelatnosti, tj. informativni aspekti kojima su obuhvaćene obavijesti o namjerama i opremi neprijatelja, od sigurnosnih aspekata koji su podrazumijevali zaštitu vlastitih redova.³³

GŠ NOPOH je 25. prosinca 1941. izdao „Uputu za organizaciju političke obavještajne službe“, u kojoj se naglašava da se za navedene zadaće u bataljunima i višim štabovima moraju odrediti povjerljivi i iskusni drugovi koji moraju „posjedovati dovoljno političko znanje i iskustvo za povjereni im rad“. Za svoj rad odgovaraju „svome komandantu i komesaru“. Iako nije riječ o izravnom naređenju da moraju biti članovi KPJ, spominjanje „političkog znanja“ i odredbe da moraju odgovarati za svoj rad i komesaru, ne ostavlja sumnju da je to izrečeno na neizravan način.³⁴

Politički komesar GŠ NOPOH Bakarić je 2. siječnja 1942. pisao Centralnom komitetu KPH da je uz štabove bataljuna trebalo postaviti obavještajnu službu koji su trebali kontrolirati rad „raznih štetočina u partizanskim redovima, a naročito među nepouzdanim oficirima“, zapravo bivšim oficirima vojske Kraljevine Jugoslavije koji su se pridružili partizanima. Taj rad trebao se provoditi u skladu s partijskim organizacijama.³⁵

Jedan od primjera iz kojih se vidi da je izgradnja sigurnosno-obavještajnog sustava tekla sporo i da su u mnogim sredinama i nadalje partijske organizacije imale ulogu obavještajnih centara je direktiva koju je 31. siječnja 1942. Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju poslao Okružnom komitetu KPH Makarska. Pokrajinski komitet zahtijeva

31 Zbornik dokumentata i podataka o narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knjiga 2, Borbe u Hrvatskoj 1941. godine, ur. Jovan Vujošević, Beograd, Vojnoistorijski institut Jugoslavenske narodne armije, 1952., 83.

32 Zbornik dokumentata i podataka o narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knjiga 2, Borbe u Hrvatskoj 1941. godine, 83. Isto u: Dželebdžić, Obaveštajna služba u narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945., 91. Nešto drukčiju verziju vidi: Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 275.

33 O tome više: Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 1988.

34 Zbornik dokumentata i podataka o narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knjiga 2, Borbe u Hrvatskoj 1941. godine, 264; Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 282-285; Klinger, Teror narodu : Povijest Ozne, Titove političke policije, 78.

35 Zbornik dokumentata i podataka o narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knjiga 3, Borbe u Hrvatskoj 1941. godine, ur. Jovan Vujošević, Beograd, Vojnoistorijski institut Jugoslavenske narodne armije, 1952., 26.

da neka partijska organizacija prikuplja i dostavlja obavijesti o kretanju neprijatelja bataljunu kojeg su tih dana trebali osnovati na tom području.³⁶

Zanimljiv je primjer Mladena Čaldarevića, predratnog komunista koji je zbog sukoba s partijskim vodstvom bio izbačen iz KP. O njemu je 30. travnja 1942. Okružni komitet KPH za Baniju pisao CK KPH tvrdeći da je Čaldarević pokazao dobre osobine za komesara, obavještajnog i informativnog oficira, ali da „to sve ne može biti ako nije partijac“.³⁷

Važan korak u organizaciji sigurnosno-obavještajne službe partizanskog pokreta bila je uputa Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i Dobrovoljačke vojske od 6. svibnja 1942. o organizaciji obavještajne službe u partizanskim i dobrovoljačkim jedinicama. Obuhvaćala je oba vida djelatnosti, obavještajni i sigurnosni, tj. kontraobavještajni vid. To je, zapravo, jedan od prvih dokumenata u kojima je Vrhovni štab detaljnije razrađivao organizaciju obavještajne službe.³⁸ I ovdje je izričito navedeno da se za obavještajne časnike imenuju članovi KPJ.³⁹

1. U štabovima proleterskih brigada, partizanskih i dobrovoljačkih odreda treba odrediti najpouzdanijeg druga, obavezno člana KP, kao odgovornog za organizaciju i funkcionisanje obavještajne službe u njegovim jedinicama i na terenu njegovog odreda. Ovaj drug podnosi izvještaj o svom radu samo štabu brigade, odnosno glavnim štabovima odreda i direktno, preko naročito pouzdanih kurira, Vrhovnom štabu – II odsek.

2. Drugovi odgovorni za obaveštajnu službu u glavnim štabovima i štabovima brigada i odreda imaju odrediti, naslanjajući se na pomoć partijskih organizacija, svoje obavještajce u svim nižim vojnim jedinicama i na terenu na kome odred djeluje u sporazumu sa part(ijskom) org(anizacijom) na terenu.⁴⁰

36 Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 292.

37 Zbornik dokumentata i podataka o narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knjiga 4, Borbe u Hrvatskoj 1941. godine, ur. Fabijan Trgo, Beograd, Vojnoistorijski institut Jugoslavenske narodne armije, 1954., 41.

38 Narodnooslobodilačka partizanska i Dobrovoljačka vojska preimenovala se 20. studenog 1942. u Narodnooslobodilačku vojsku i partizanske odrede (NOV i POJ), Vidi: Nikola Anić, Sekula Joksimović, Mirko Gutić, Narodnooslobodilačka vojske Jugoslavije : Pregled razvoja oružanih snaga Narodnooslobodilačkog pokreta 1941-1945., Beograd, Vojnoistorijski institut, 1982., 560.

39 Organizacija obavještajne službe i službe bezbednosti u Narodnooslobodilačkom ratu od 1941 do 1942 godine : Materijal o obavještajnom i bezbednosnom radu u NOR-u, I, Poverljivo, Mala stručna biblioteka, Školski centar bezbednosti DSNO, 1961., 48; Vojnoobavještajna služba, 59.

40 Organizacija obavještajne službe i službe bezbednosti u Narodnooslobodilačkom ratu od 1941 do 1942 godine : Materijal o obavještajnom i bezbednosnom radu u NOR-u, 48; Vojnoobavještajna služba, 64; Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 305; Dželebdžić, Obavještajna služba u narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945., 252; Klinger, Teror narodu : Povijest Ozne, Titove političke policije, 88.

Istog dana je i CK KPJ poslao pismo CK KPH. Za razliku od Upute, u tom se dopisu jače naglašava uloga organizacija KPJ. Spominje se klasna borba, ali ne i oslobodilački ili vojni aspekt.

Klasni neprijatelj ne miruje, on pušta svoje otrovne pipke svuda, pokušava da na sve moguće načine proдре u naše redove kako bi u danom momentu mogao naneti štetu našoj stvari.⁴¹

Naglašava se nužnost da svaki partijac „mora biti obavještajac svoje organizacije“ i da zato mora biti povezan sa „što širim krugom ljudi iz raznih društvenih slojeva“. Upoznavanje neprijatelja, kaže se u nastavku, „ne predstavlja nikakve poteškoće za nas, jer smo mi jedina partija povezana sa najširim narodnim masama i neizmerno voljena od tih masa“.⁴²

U prvim ratnim godinama bila je izražena organizacijska i terminološka zbrka u organizaciji obavještajne službe koja se postupno ujednačavala da bi osnivanjem Ozne na području cijele Jugoslavije dobila ujednačeniji oblik. U tom smislu se čak spominjala posebna partijska obavještajna služba. No, kasniji razvoj događaja pokazat će da se odustalo od dvostruke obavještajne linije, iako su se na nekim područjima i dalje održavala raznolika tumačenja.⁴³ Očito se to pokazalo suvišnim, kada je KPJ ionako sve kontrolirala.

U dostupnom elaboratu „Zadaci obavještajne i informativne službe uopšte“ detaljno su razrađeni zadaci „obavještajne i informativne službe“. U literaturi se tvrdi da je najvjerojatnije pisan za potrebe oficirske škole GŠH u ljeto 1942. Izričit naglasak da se u jedinicama moraju postaviti dva do tri „pouzdana povjerenika iz redova Članova Partije ili dva-tri pouzdana nečlana, ako nema članova“, ne ostavlja sumnju da se sigurnosno-obavještajna držala pod kontrolom KPJ i da su se odstupanja tolerirala samo u izuzetnim slučajevima.⁴⁴

Da je tome tako potvrđuje i dopis Povjerenstva CK KPH iz rujna 1942. o načinu partijskog organiziranja unutar štabova partizanskih jedinica. Tako je predviđeno da u „štapsku ćeliju“ uđu i obavještajni i informativni oficir“. Dakle, nije ostavljen prostor za dilemu mogu li se za te položaje zadužiti osobe koje nisu članovi KPJ.⁴⁵

Primjeri na nižim organizacijskim razinama otkrivaju da su upute s vrha KP bile upravo tako i shvaćene i da – kada je riječ sigurnosno-obavještajnoj djelatnosti – nije bilo mjesta za proklamiranu tezu da se prihvaćanu svi koji su voljni sudjelovati u oslobodilačkoj borbi. Nažalost, kao što je već naglašeno, dostupni dokumenti ne omogućuju sustavniji prikaz kako je tekao razvoj na svim područjima Hrvatske, iako pojedini

41 Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 307. Po svemu sudeći Dželebdžić griješi i ovo pismo datira s 2. prosincem 1942. Vidi: Dželebdžić, Obavještajna služba u narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945., 264.

42 Dželebdžić, Obavještajna služba u narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945., 265.

43 O tome vidjeti: Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 359, 362.

44 Isto, 345-353, 350.

45 Isto, 356.

primjeri pokazuju da je navedena djelatnost bila čvrsto pod okriljem KPJ. Dakle, u tim izrazito osjetljivim pitanjima sužavao se izbor kadrova ne samo po pitanju sposobnosti, nego i po pitanju političke pripadnosti.

Rajonski obavještajni centar (ROC) za okrug Zadar s određene vremenske distance početke obavještajnog rada na svome području datira od svibnja 1942., dakle i prije formalnog osnivanja centra. U to vrijeme to nije bila samostalna služba, nego su za taj rad postojala partijska zaduženja. Na kotarevima Biograd, Benkovac i Zadar za obavještajne poslove bili su zaduženi članovi OK KPH za Zadar.⁴⁶ Okružni komitet KPH za Karlovac poslao je 31. srpnja 1942. svojim nižim partijskim organizacijama upute u kojima ih obvezuju da pri organizaciji obavještajne službe partijske organizacije moraju partizanskoj vojsci pružiti punu pomoć.⁴⁷ Na otoku Braču partijske su organizacije pratile „rad klasnog i narodnog neprijatelja“, čime su se jasno sužavali javno proklamirani narodnooslobodilački ciljevi. Općinski komitet KPH za Hvar u izvješću za kolovoz 1942. Okružnom komitetu za Brač – Hvar navodi da je kod njih „svaki član Partije i simpatizer“ u obavještajnoj službi.⁴⁸

Štab 3. operativne zone je u kolovozu 1942. štabovima 1. i 2. slavonskog NOP-odreda poslao upute o organiziranju informativne obavještajne službe u kojima se izričito navodi da se za „tu službu“ trebaju „prvenstveno“ obraćati članovima i forumima KP. U novim uputama, poslanim istog mjeseca, štab je naveo da se obavještajni ili informativni organi prigodom prikupljanja podataka obvezno oslanjaju na partijske organizacije u mjestima u kojima su djelovali. Zato je obavještajni oficir Štaba 2. slavonskog NOP odreda obavještajnim oficirima podređenih bataljuna naredio da „u tu svrhu“ angažiraju „najbolje i najodanije članove Partije i skojevce“, ali da mogu „uzeti“ i druge „povjerljive partizane“.⁴⁹ Nema razloga dvojbi da su ti „povjerljivi partizani“ bili ozbiljni kandidati za članstvo u KPJ. Sličnu uputu o organizaciji obavještajne službe na području sjeverne Dalmacije poslao je i Štab 4. operativne zone u rujnu 1942. Naglasio je da se te zadaće neće moći izvršavati bez neposredne pomoći mjesnih organizacija KP. Zato su rukovodioci sektora bili dužni obratiti se partijskoj organizaciji na svome području.

Drugim rečima obaveštajna služba treba da se razvije uporedo sa partijskom organizacijom, primajući pomoć od najšireg članstva i naslanjajući se na nju kao na cjelinu.⁵⁰

46 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/89, Razvoj i pregled rada obavještajne službe od početka do danas, na okrugu Zadar, ROC za okrug Zadar izradio za POC za Dalmaciju, 24. 4. 1944., bez potpisa i pečata. Dokumentu nedostaju zadnje stranice.

47 Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 324.

48 Isto, 344.

49 Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 338, 340; Dželebdžić, Obaveštajna služba u narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945., 54.

50 Organizacija obaveštajne službe i službe bezbednosti u Narodnooslobodilačkom ratu od 1941 do 1942 godine : Materijal o obaveštajnom i bezbednosnom radu u NOR-u, 57.

Osim ostalih uobičajenih obavještajnih i protuobavještajnih zadaća u jednoj je točki predviđeno izvještavanje i o tome kako se „drže“ istaknuti rukovodioci „pojedinih političkih stranaka“.⁵¹

I na drugim područjima Hrvatske organizacija sigurnosno-obavještajnog sustava bila je izravno povezana s angažmanom partijskih organizacija, primjerice, na području Hrvatskog primorja i Like te Moslavine i Kalnika.⁵²

Marko Belinić, zamjenik političkog komesara Štaba 2. operativne zone NOP odreda Hrvatske, poslao je 22. listopada 1942. Okružnome komitetu KPH Varaždin upute iz kojih proizlazi da se podrazumijevalo da su članovi štaba bataljuna članovi Partije, a među kojima spominje i „obavještajca“. Naime, napisao je Belinić, kao „članovi partije jedni i drugi odgovorni su pred partijom“.⁵³ Dopis političkog komesara 3. operativne zone Karla Mrazovića Gašpara „svim političkim komesarima“ od 19. studenog 1942. u cjelini je posvećen odgovornosti političkih komesara za pravilan rad obavještajne službe.

Dalja zadaća obavještajaca i njihova dužnost jeste da razotkrivaju svaku nezdravu i štetnu za Narodnooslobodilačku borbu pojavu i da o tome uvijek obavjeste političkog komesara, kako bi isti mogao da političkim radom reagira na takve nezdrave pojave i da ih likvidira.⁵⁴

Značajan korak u izgradnji sigurnosno-obavještajne službe bilo je „Uputstvo o organizacijskoj strukturi i osnovnim zadacima obavještajne službe na oslobođenom i neslobođenom teritoriju“, koje je 27. studenog 1942. potpisao Josip Broz Tito, vrhovni

51 Isto, 58.

52 Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 362-364; Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945, (siječanj-lipanj 1942), prir. Zdravko Dizdar, Zagreb, Savjet za izdavanje „Građe za povijest NOP-a i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945, knjiga II, 1984., 506-507; Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945., Knjiga IV (siječanj- svibanj 1943), prir. Branislava Vojnović-Mutavdžić, Zoran Batušić, Zagreb 1985., Savjet za izdavanje „Građe za povijest NOP-a i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945“, 202; Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945., Knjiga V (lipanj-kolovoz 1943), prir. Mate Rupić, Branislava Vojnović Mutavdžić, Zagreb 1986., Savjet za izdavanje „Građe za povijest NOP-a i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945“, 527; Nikola Brezović Prebeg, „Teritorijalna obavještajna služba i Odjeljenje zaštite naroda (OZN) Zagrebačke oblasti u NOR-u od jeseni 1943. do proljeća 1945. godine s osvrtom na grad Zagreb (fragment)“, u: Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, Zbornik, Varaždin, Zajednica općina Memorijalnog područja Kalnik, Varaždin, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1976., 795-823, 795; HR-HDA-1491: Ozna Hrvatske, 30/7, Organizacija službe, Odjel za unutrašnje poslove Narodnog odbora kotare Gospić, Podaci o historijatu resora (Udbe), 19. 11. 1954.; HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/52, Pregled organizacije i plan za rad OC za Liku upućeno GOC-u Hrvatske, 11. 5. 1943.

53 Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945., Knjiga III (srpanj- prosinac 1942), prir. Zdravko Dizdar, Zagreb 1984., Savjet za izdavanje „Građe za povijest NOP-a i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945“, 423.

54 Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 393.

komandant Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda (NOV i POJ).⁵⁵ Ta je uputa bila od prijelomne važnosti jer se detaljno razrađuje struktura i djelovanje obavještajne službe, tj. sigurnosno-obavještajne službe prema teritorijalnoj podjeli i u vojnim jedinicama. „Skelet obavještajne službe“ činili su Obavještajni odsjek Vrhovnog štaba, glavni obavještajni centri (GOC) pri glavnim štabovima prema budućim federalnim jedinicama, njima podređenim pomoćnim obavještajnim centrima (POC) i rajonskim obavještajnim centrima (ROC) te komandama područja i mjesta sve do općinskih i seoskih povjerenika. U partizanskim jedinicama organizacijska struktura obuhvaćala je obavještajne centre od korpusa prema manjim vojnim jedinicama sve do povjerenika u četama i baterijama. No, za našu temu važno je to da se pod jednom točkom izričito naglašava:

Partijske organizacije kako mjesne tako one u mobilnim jedinicama dužne su da ukažu svu potrebnu pomoć i podršku u organizovanju i razvijanju obavještajne službe svima odnosnim rukovodiocima kojima su povjereni zadaci ove vrste.⁵⁶

U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu dostupan je i dokument pod nazivom „Uputstvo za organizaciju i rad polit-obavještajne službe“. Nema datuma ni potpisa, ni bilo kakve oznake koja bi pomogla u datiranju ili otkrivanju autorstva upute. Ali, i to „Uputstvo“ u duhu je onih ranije navedenih. Jasno se naglašava da samo u izuzetnim slučajevima u vodstvu obavještajnih tijela mogu biti i oni koji nisu članovi KPJ, i to samo ako su se svojom borbom dokazali. Dakako, da ponovim, ni ovdje nema sumnje da su se ti izuzetni pojedinci svojim zalaganjem dokazali kao kandidati za članstvo u KPJ.

U pravilu ob./obavještajni/ rukovodioci mogu biti samo članovi KP i SKOJ-a i to oni od njih, koji imaju dobro razvijene napred navedene osobine. Izuzetno može se dozvoliti da kao ob./obavještajni/ rukovodioci rade i nečlanovi partije, odani pristaše NOB, koji su svoju privrženost NOBorbi radom dokazali.⁵⁷

Obavještajni „Centar II. Otsjeka za Dalmaciju“ je 9. travnja 1943. svojim podređenim tijelima poslao detaljne upute o radu obavještajne službe. Zahtijevali su da se pri svakoj

55 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom II, knjiga 6, Dokumenta Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije 1942, Beograd, Vojni istorijski institut Jugoslovenske narodne armije, 1957., 460-467; Dželebdžić, Obaveštajna služba u narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945., 254-260; Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 395-404; Klinger, Teror narodu : Povijest Ozne, Titove političke policije, 92-101.

56 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom II, knjiga 6, Dokumenta Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije 1942, Beograd, Vojni istorijski institut Jugoslovenske narodne armije, 1957., 465; Dželebdžić, Obaveštajna služba u narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945., 258; Odić, Komarica, Partizanska obavještajna služba 1941-1942., 402; Klinger, Teror narodu : Povijest Ozne, Titove političke policije, 99.

57 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/74, Uputstvo za organizaciju i rad polit-obavještajne službe, bez datuma, potpisa i pečata.

seoskoj i gradskoj partijskoj ćeliji, kao i kotarskim komitetima i višim komitetima imenuje odgovorni drug koji će preuzeti obavještajnu službu.

Ovo ne znači da samo Partija preko svojih organizacija treba da isključivo vrši ob. službu, nego se teži za tim, da uz pomoć Partije i njenih organizacija ob. službu osamostaliti.⁵⁸

Vjerojatno je isto tijelo, ovaj puta pod imenom „Glavni centar II. Otsjeka“ Štaba grupe partizanskih odreda Dalmacije poslalo „Pomoćnom Centru II. Otsjeka za Srednju Dalmaciju“ 13. svibnja 1943. slične, a u dijelu teksta jednake „Upute za organizaciju i rad obavještajne službe“. Na ovom mjestu može se zanemariti zbnunjuća nedosljednost u nazivima obavještajnih centara i samo upozoriti na naglašavanje uloge KPJ.

Obavještajna služba je vanpartijska organizacija, ali ista će koristiti svu pomoć i podršku partije i njenih organizacija. Ona će se osloniti na partiju, kao rukovodioca i organizatora N.O. Borbe, a Partija će obavještajnoj službi pružiti, kao i svim drugim organizacijama N. O. Pokreta, punu pomoć svojim iskustvom i znanjem u radu.⁵⁹

Unatoč neprestanim inzistiranjem na važnosti obavještajne službe mnoge partijske organizacije se nisu dovoljno angažirale. Zato je CK KPH 21. svibnja 1943. uputio direktivu okružnim komitetima u kojoj upozorava da partijske organizacije nisu pružile „dovoljnu pomoć“.⁶⁰ Dakako, to je podrazumijevalo i izravni angažman članova KPJ.

POC za Srednju Dalmaciju je 31. kolovoza 1943. poslao Kotarskom komitetu KPH Omiš dopis u kojem ga upoznaje s osnivanjem ROC-a za Omiš. Izričito zahtijeva od partijske organizacije da jave ako netko od članova nije „organiziran“, tj. da nije član SKOJ-a ili KPJ ili, pak, da nije kandidat za člana KPJ. U tom slučaju ne bi mogao ostati član ROC-a.

Kako članovi R.O.C.-a moraju biti organizovani /Skojevci, kandidati ili partijci/, to vas molimo da nam za gorespomenute drugove javite ukoliko postoji zapreka njihovom postavljenju obzirom na neorganizovanost.⁶¹

Slično je bilo i u glavnome gradu. Mjesni komitet KPH Zagreb je Povjerenstvo CK KPH u Zagrebu 30. ožujka 1943. obavijestio, između ostalog, da je „po stvaranju organizacije obavještajne službe“ zadužen „jedan član Partije“, a 1. lipnja 1943. da su za

58 HR-HDA, Ozna Hrvatske,30/64, Dopis Centra II. odsjeka za Dalmaciju, 9. 4. 1943., bez potpisa i pečata. Pravopisne i druge greške u izvorniku!

59 HR-HDA, Ozna Hrvatske,30/64, „Upute za organizaciju i rad obavještajne službe“ Glavnog centra II. Otsjeka Štaba grupe partizanskih odreda Dalmacije Pomoćnom Centru II. Otsjeka za Srednju Dalmaciju“, 13. 5. 1943., potpis: Šimić, bez pečata.

60 Brezović Prebeg, Bogdanović, Novaković, „Obavještajna služba i odjeljenje zaštite naroda (OZN-a) na teritoriju 4. korpusa NOV i POJ s osvrtnom na grad Zagreb“, 766.

61 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/82, Dopis POC za Srednju Dalmaciju upućen KK KPH Omiš, 31. 8. 1943., potpis: Mirković, bez pečata.

to zadužena dva člana.⁶² Zapravo, Obavještajni centar za Zagreb je sve do kraja ljeta 1944. bio pod vodstvom Povjerenstva CK KPH u Zagrebu, a od tada pod vodstvom novoosnovane Ozne za Zagrebačku oblast.⁶³

Prema uputama Štaba 3. operativne zone NOV i PO Hrvatske, koji je pokrивao područje Slavonije i Srijema, vojnim jedinicama i vojno-pozadinskim ustanovama iz 2. svibnja 1943., obavještajna politička služba trebala je biti tijesno povezana s političkim komesarima i slati im izvješća.

Rad obavještajne političke službe u Narodno-oslobodilačkoj borbi izvanredno olakšava ogromna moralna visina naše borbe, ugled NOB-e i PO, narodne organizacije, kao i organizacije i ugled Komunističke Partije, kao rukovodioca Narodno-oslobodilačke borbe.⁶⁴

Međutim, prema izvješću Komande Papučko-krndijskog područja od 10. lipnja 1943. proizlazi da sama pripadnost KPJ nije bila jamac da će sigurnosni problemi u organizacijskom smislu biti povoljno riješeni.

Obavještajni povjerenici su mahom sirovi i neizgrađeni članovi Partije koji vrlo malo mogu doprinijeti raskrinkavanju ubačenih neprijatelja.⁶⁵

GOC Glavnoga štaba NOV i PO Hrvatske je 2. kolovoza 1943. poslao POC-u za Liku

Upute za stvaranje ob. službe u gradovima na neoslobodjenom području“ u kojemu se naglašava da voditelji mjesnih obavještajnih centara (MOC), koji će pokrivati gradove, mogu biti i članovi SKOJ-a, ako nemaju na raspolaganju članove KPJ.⁶⁶

Nešto kasnije, 2. rujna 1943., GOC je pisao CK KPH o organizacijskim nedostacima u obavještajnoj službi na području Okružnoga komiteta KPH Pokuplje. Zapravo je nastojao da pomoću autoriteta CK KPH riješi problem zbog nemarnog odnosa OK KPH Pokuplje, a prema zahtjevu POC-a za Žumberak i Pokuplja da im partijska organizacija sa svojim kadrovima pomogne u ustrojavanju obavještajne organizacije i mreže.⁶⁷ Već u kolovozu je obavještajni oficir Štaba 2. operativne zone NOV i PO Hrvatske zamolio

62 Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945., Knjiga IV (siječanj — svibanj 1943), 542; Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945., Knjiga V (lipanj — kolovoz 1943), 23.

63 Brezović Prebeg, Bogdanović, Novaković, „Obavještajna služba i odjeljenje zaštite naroda (OZN-a) na teritoriju 4. korpusa NOV i POJ s osvrtnom na grad Zagreb“, 766.

64 Građa za historiju Narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji, knjiga V (1. IV - 31. V 1943), ur. Slavica Hrečkovski, Slavonski Brod, Historijski institut Slavonije, 1966., 205.

65 Građa za historiju Narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji, knjiga VI (1. VI — 31. VII 1943), ur. Nada Lazić, Slavonski Brod, Historijski institut Slavonije, 1968., 85.

66 HR-HDA-1491: Ozna Hrvatske, 30/10, „Upute za stvaranje ob. službe u gradovima na neoslobodjenom području“.

67 Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945., Knjiga VI (rujan — listopad 1943), prir. Mate Rupić, Branislava Vojnović Mutavdžić, Zagreb, Savjet za izdava-

pomoć od Okružnog komiteta KPH Pokuplje „u pronalaženju i postavljanju ljudi u obavještajnu mrežu“ kako „se ne bi u našu obavještajnu mrežu zavukli neprijateljski elementi“.⁶⁸

Izravni angažman partijskih organizacija zabilježen je i na području Kalnika u ljeto i jesen 1943. I na području Like i Gorskog kotara tamošnji su okružni i kotarski komiteti u suradnji s POC-evima bili zaduženi da organiziraju sigurnosno-obavještajnu službu i ustrojavanju ROC-eva.⁶⁹ U studenom 1943. počeo je djelovati POC za Istru. Na čelu „punktova“ u općinama bili su članovi KPJ.⁷⁰ I primjer iz Hrvatskog primorja iz travnja 1944., govori da je problem popunjavanja POC-a razmatran pomoću „dva druga“ iz Okružnog komiteta KPH.⁷¹

GOC je 6. listopada 1943. izvijestio GŠ NOV i POH da je izabran novi šef političkog obavještajnog odsjeka 2. korpusa, jer je dosadašnji šef izabran za člana Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, što, dakako, potvrđuje njegovu pripadnost KPJ.⁷² Nekoliko dana kasnije je GOC za Hrvatsku obavijestio Vrhovni štab NOV i POJ da su u Primorju uspjeli ubaciti svoje ljude u neprijateljske organizacije. Oni su, u navedenom slučaju, pod okriljem pripadnosti HSS-u, djelovali u korist KPJ i NOP-a.⁷³ Iz toga proizlazi da u to vrijeme nisu bile jasne granice između sigurnosno-obavještajne djelatnosti i partijskog, tj. političkog rada, napose prema organizacijama HSS-a.

Zanimljivo je izvješće člana Vrhovnog štaba NOV I POJ Sretena Žujovića koji je 15. prosinca 1943. obavijestio J. Broza Tita o stanju u 8. korpusu NOVJ, a koji je djelovao u Dalmaciji i u susjednim područjima Bosne i Hercegovine. Prema Žujoviću obavještajni oficir Dalibor Jakaš Maljčik nije potpuno shvaćao organizacijska pitanja, tj. nije jasno razlikovao sigurnosno-obavještajni rad od partijskog rada.

On nema jasnu pretstavu o toj njihovoj organizaciji. Maljčik je to zamrsio te pripada i GŠH-u i CK-u, a bogami po malo i ne pripada nikome. (...) Ovaj drug

---

nje „Građe za povijest NOP-a i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941 — 1945“, 1987., 50.

68 Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945., Knjiga V (lipanj — kolovoz 1943), 707.

69 HR-HDA-1491: Ozna Hrvatske, 30/7, Organizacija službe, Opunomoćstvo Udbe za kotar Križevci, Podaci o historijatu resora (Udbe), 10. 11. 1954.; HR-HDA-1491: Ozna Hrvatske, 30/7, Organizacija službe, Opunomoćstvo Udbe za kotar Perušić, Podaci o historijatu resora (Udbe), 8. 11. 1954.; HR-HDA-1491: Ozna Hrvatske, 30/7, Organizacija službe, Opunomoćstvo Udbe za kotar Delnice, Podaci o historijatu resora (Udbe), 18. 11. 1954.

70 HR-HDA-1491: Ozna Hrvatske, 30/7, Organizacija službe, Opunomoćstvo Udbe za kotar Pula, Podaci o historijatu resora (Udbe), 20. 11. 1954. Naslov izvješća je „Podaci o osnutku obavještajnih centara na teritoriju grada i kotara Pula“.

71 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/58, Izvještaj POC-a za Hrvatsko Primorje GOC-u, 12. 4. 1944., potpis: Dunja, bez pečata.

72 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/10, Izvještaj GOC-a GŠH upućenom GŠH NOV i POH, 6. 10. 1943., bez potpisa i bez pečata.

73 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/10, Izvještaj GOC-a GŠH upućenom VŠJ NOV i POJ, 11. 10. 1943., bez potpisa i bez pečata (dokument nije cjelovit).

na moje pitanje kome zapravo oni pripadaju odgovara: i GŠ-u, i CK-u KPH, a i samostalni su.⁷⁴

Ni u GŠH nisu imali jasnu predodžbu o podjeli rada pa su Žujoviću na pitanje po čijim uputama Maljčik radi odgovorili da pripada GŠH i CK KPH, a da Ljubo Krstulović Šimić, obavještajac 8. korpusa, pripada PK KPH za Dalmaciju.⁷⁵ Dakako, ova organizacijska zbrka potvrđuje tezu da se sigurnosno-obavještajna djelatnost ispreplitala s partijskim zadaćama.

GOC je 4. ožujka 1944. zamolio CK KPH da im dodjeli devet osoba, naglašavajući da se u prijedlogu vodi posebna pažnja da se prelaskom predloženih članova KPJ na rad u sigurnosno-obavještajnu službu ne bi oslabila partijska i druge organizacije u kojima su djelovali komunisti. Ujedno je GOC zamolio CK KPH da zahtijeva od partijskih organizacija da pomognu u popunjavanju obavještajne službe u nekim „rajonskim centrima“.⁷⁶ Ivan Krajačić Stevo u depeši 1. travnja 1944. Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju, spominje namjeru da se POC i ROC-ovi, kako je navedeno, organiziraju odvojeno od korpusa, te izričito naglašava da će „P. C. i R. centri“ biti „za sada“ pod kontrolom partijske organizacije.⁷⁷

Briga da se komunistima popune obavještajni centri pokazalo se i na primjeru angažmana Povjerenstva CK KPH za sjevernu Hrvatsku, koji je 10. srpnja 1944. sugerirao CK KPH da, u dogovoru s GOC-om, riješi stanje u POC-u za zagrebačku oblast. Dva su partijska tijela dogovarala pomoć GOC-u, predloživši za navedeni POC kandidata koji je bio „stari partizan i član Partije još iz vremena Jugoslavije“.⁷⁸

Razvoj u Hrvatskoj nakon osnivanja Ozne

Novi korak u organiziranju sigurnosno–obavještajnog sustava bilo je utemeljenje Odjeljenja za zaštitu naroda (Ozna) 13. svibnja 1944. Jedinstvenom organizacijom nastojalo se potpuno ujednačiti i centralizirati sigurnosno-obavještajna djelatnost na području cijele Jugoslavije pod Povjereništvom narodne obrane NKOJ. Temeljne zadaće bile su

74 Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 9, Studeni-prosinac 1943. godine, Split, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1985., 358.

75 ISTO.

76 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/10, Dopis GOC-a Hrvatske CK KPH, 4. 3. 1944., potpis Maljčik, ima pečat. Na pečatu piše „Glavni štab Hrvatske : Obavj. odjel“.

77 Državni arhiv u Splitu, Fond Oblasni komitet KPH za Dalmaciju, 1943., 1944., 1945. (VII.-XII), Prijepisi, kut. 6.; P-KP-6/544. (Teku OK KPH za Dalmaciju sa primljenim depešama). U DA Split postoje tri teke OK KPH za Dalmaciju. Riječ je o prijepisu izvornika koji se čuvao u Arhivu Vojnoistorijskom instituta u Beogradu, danas Vojni arhiv Ministarstva obrane Srbije.

78 Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945., Knjiga X (lipanj - kolovoz 15. 1944), prir. Mate Rupić, Branislava Vojnović Mutavdžić, Zagreb 1989., Savjet za izdavanje „Građe za povijest NOP-a i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941 — 1945“, 476.

obavještajni i protuobavještajni rad na okupiranom području, protuobavještajna zaštita oslobođenog područja i protuobavještajni rad u vojsci. Obuhvaćene su tri razine, od Odjeljenja za zaštitu naroda Povjereništva za narodnu obranu NKOJ-a, odjeljenja za zaštitu naroda na teritorijima glavnih štabova pojedinih zemalja Jugoslavije do odsjeka zaštite naroda korpusnih oblasti kojima su bile podređena opunomoćeništva Ozne okruga, kotara i gradova s mrežom povjerenika, sve do opunomoćenika u pojedinim partizanskim jedinicama. U temeljnom dokumentu Ozne, u kojem se navodi njena uloga i struktura, maršal Josip Broz Tito, vrhovni komandant NOV i POJ i povjerenik za narodnu obranu, nije izričito spomenuo KPJ i revoluciju. Ali to što je uz fašističke naveo i „druge neprijateljske elemente“ otkriva da je imao u vidu i političke suparnike.

Jedinstvena struktura i centralizovano rukovodstvo omogućuju obezbjeđenje jedinstvene i tvrde političke linije u obavještajnoj i kontra obavještajnoj službi i daju Vrhovnom komandantu i rukovodstvu NOP-a moćno oružje za nanošenje jednovremenih udara po fašističkim i drugim neprijateljskim elementima po čitavoj zemlji.⁷⁹

Prema izvješću Odsjeka zaštite naroda II. Hrvatsko primorje II. odsjeku Ozne za Hrvatsku od 2. studenog 1944., cjelokupni rad Ozne odvijao se „u skladu s interesima Partije i politikom NOP-a“.⁸⁰ O tome govore i podaci s kvarnerskih otoka.

Do oslobodjenja otoka Raba i Paga ove obavještajne jedinice bile su uz komitete i obavještajci su se regrutovali iz redova članova komiteta i starijih članova Partije.⁸¹

Opunomoćstvo Ozne šibenskog područja 23. studenog 1944. naglašava da opunomoćstvo bez člana OK KPH Šibenik teško može djelovati posebno zbog toga što će trebati angažirati partijce „za rad po Ozni“. Uglavnom rješenje vide u tome da se opunomoćstvu dodjeli jedan drug iz OK, koji „bi bio ujedno i opunomoćenik OZNE ovog Područja“.⁸²

O nužnosti da pripadnik Ozne bude i član KPJ govori dopis Ozne III za IV. korpus NOV Jugoslavije iz 31. siječnja 1945., koja traži podatke od nadležnog Okružnog

79 Dželebdžić, Obavještajna služba u narodnooslobodilačkom ratu 1941-1945., 266; Josip Jurčević, Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima, Zagreb, 2005., 241; Klinger, Teror narodu : Povijest Ozne, Titove političke policije, 114.

80 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/59, Izvještaj Odsjeka zaštite naroda II. Hrvatsko Primorje II. odsjeku Odjela zaštite naroda Hrvatske, 2. 11. 1944., potpis: nečitljiv, bez pečata.

81 HR-HDA-1491: Ozna Hrvatske, 30/7, Organizacija službe, Narodni odbor Rab, Odjel unutrašnjih poslova, Podaci o historijatu resora (Udbe), 8. 11. 1954. Izvještaj nosi naslov „Historijat UDB-e sa teritorija kotara Rab“.

82 Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti, Dalmacija, knjiga 4, priir. Mate Rupičić, Vladimir Geiger, SlavonSKI Brod, Hrvatski institut – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2011., 222.

komiteta KPH, a vjerojatno je riječ o Okružnom komitetu KPH Karlovac, za jednog svog pripadnika.

Dragi drugovi, kod nas u OZN-i se nalazi drug Radaković Milan, bivši obaveštajni oficir I. bataljona Plašćanskog odreda, koji je 23. maja pr. god. prilikom isključenja nekih drugova iz K.P. isključen i on, radi rasula istoga odreda i zbog odlaska nekih osoba u četnike. Kako kod nas ne može biti nitko, tko nije član K.P., a on sam izjavljuje da pitanje njegove partijnosti još nije riješeno, to Vas molimo da nam javite da li je isti drug za stalno isključen iz Partije ili nije, te dali postoji mogućnost da će isti kada i kroz koje vrijeme moći postati članom Partije.⁸³

No, jasno je da se kadrovska čistoća Ozne, tj. angažman komunista na tim poslovima, ne mora odnositi i na one koji su dostavljali informacije. Samo se tako mogu shvatiti riječi na savjetovanju Opunomoćstva Ozne 3. sekcije za oblast 8. korpusa NOVJ, održanom 1. i 2. ožujka 1945., da je pogrešno za povjerenike postavljati samo komuniste. Nije zabilježeno o čemu je točno riječ, ali, s obzirom na česta upozorenja da u Ozni mogu raditi samo članovi KPJ, može se sa sigurnošću pretpostaviti da su to prikriveni suradnici u neprijateljskom ili neutralnom taboru. Dakako, samo su oni mogli doći do podataka o namjerama protivnika ili neistomišljenika nove vlasti. Međutim, nedvosmisleno je naglašeno da je KPJ posvetila ogromnu pažnju Ozni „u čijem rukovodstvu mogu biti samo komunisti“ koji će „sa narodom i na čelu naroda čuvati stečene tekovine borbe“. Upozoreno je da će se problemi u suradnji između Ozne i štabova jedinica rješavati „na partijskim sastancima“.⁸⁴

I kod stvaranja jedinica za borbu protiv pete kolone u Hrvatskoj, poznatijih kao PPK jedinice, inzistiralo se da budu popunjene komunističkim kadrom. Te su jedinice bile prethodnice Korpusu narodne obrane Jugoslavije (KNOJ), a koji je, uz ostalo, izvršavao posebne zadaće postavljene od strane Ozne. Zato je KPJ veliku važnost pridavala i njihovoj kadrovskoj strukturi. Tako je POC za Gornju Hrvatsku 22. svibnja 1944. obavijestio Oblasni komitet KPH za sjevernu Hrvatsku da je dobio naređenje od GOC-a da odmah pristupi organiziraju jedinica PPK i da u tu jedinicu „mora ući 50% članova KP i SKOJ-evaca, a da ostali mogu biti simpatizeri i odani drugovi NOP-a“.⁸⁵

Ilustrativan je dopis Odsjeka III Odjeljenja za zaštitu naroda za Hrvatsku u kojem se 1. veljače 1945. Odjeljenje za zaštitu naroda Povjereništva za narodnu obranu

83 HR-HDA, 1491, kutija 6, 30/11/1/22, Ozna III. za IV. korpus NOV Jugoslavije – Okružnom komitetu KPH, 31. 1. 1945.

84 Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti, Dalmacija, knjiga 4, 385, 389; HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/65, Zapisnik savjetovanja opunomoćstava III. sekcije Ozne za oblast VIII. korpusa NOVJ, 1. i 2. ožujka 1945., bez potpisa i pečata.

85 Iz ovog dokumenta je vidljivo da u to vrijeme još nije dosljedno primijenjena reorganizacija nakon osnivanja Ozne. Vidi: HR-HDA-1491: Ozna Hrvatske, 30, kutija 8, Depeše GOC-a, POC-a i OZN-e 11. korpusa, 6. 7. 1944.-15. 4. 1945., Depeša POC-a za Gornju Hrvatsku OK KPH za sjevernu Hrvatsku, 22. 5. 1944.

NKOJ-a izvješćuje o stanju u III. sekciji 6. korpusa, koji je djelovao na području Slavonije. Spominje se masovno smaknuće velikog broja zarobljenih oficira i vojnika. Uvjerjenje u opravdanost takvog postupka mimo suda bilo je rašireno u slavonskoj Ozni. Njihov stav je nepotpisan autor izvješća uobličio u jednoj rečenici:

Bez mnogo skrupula treba likvidirati sve one za koje znamo da su nam neprijatelji i koji će sutra biti protiv nas.⁸⁶

Dakako, takav stav je mogao proizaći iz činjenice da su komunisti držali gotovo sva mjesta u Ozni i da je rat trebao završiti ne samo vojnom pobjedom, nego i diktaturom KPJ.

Razdoblje nakon rata

Već sam u uvodu upozorio na nedostatak izvora koji bi omogućio cjeloviti uvid u istraživanje sigurnosno-obavještajnog sustava, napose za razdoblje nakon rata. No, za našu temu dobro će poslužiti dostupni dokumenti.

Na sastanku Politbiroa CK KPH 6. srpnja 1945. načelnik Ozne za Hrvatsku Ivan Krajačić Stevo obavijestio je prisutne o predstojećem savjetovanju načelnika Ozne na kojoj će se govoriti o potrebi „najoštrijeg kažnjavanja“ za propuste i greške. Spomenuo je da će biti „nužno“ i „partijski kažnjavati“. Upozorio je da je potrebna „najuža saradnja OZN-e i partijskih organizacija“ i da „ne može da OZN-aš griješi ako je dobar Okružni komitet“.⁸⁷ I Savo Zlatić je govorio o nužnoj suradnji KPJ i Ozne rekavši da „treba ljudima objasniti da je pol. sekretar O.K. odgovoran za rad OZN-e“ i da je Ozna „pomoćni organ Partije.“⁸⁸

Na spomenutom savjetovanju Krajačić je rekao načelnicima i drugim voditeljima Ozne Hrvatske da „nikada u historiji nije bio slučaj da je partijska organizacija stvorila organizaciju OZN-e“ i da već „za par mjeseci nije više vodila računa o njoj“ želeći naglasiti da se KP i dalje mora baviti Oznom.

86 Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Dokumenti, knj. 1, prir. Z. Dizdar, V. Geiger, M. Pojić, M. Rupić, Slavonski Brod, Hrvatski institut - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005., 53-55; Josip Jurčević, Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima, Zagreb, 2005., 333-335; Prema kopiji koju posjedujem, dokument je datiran s 1. veljače 1945.: HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/11, Odsjek III Odjela (Odjeljenja) za zaštitu naroda Povjereništva za narodnu obranu NKOK-a, 1. 2. 1945.

87 Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952., Svezak 1, 1945-1948., prir. Branislava Vojnović, Zagreb, 2005., 63.

88 Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952., Svezak 1, 1945-1948., 64.

Svi članovi OZN-e su ujedno i članovi Partije. Oni moraju da misle politički, ne da naprave aparat agenata i žandara, nego da budemo zbilja pomoćni aparat partije, koja ima ugleda u svijetu.⁸⁹

Pozivao je na usku suradnju Ozne s partijskim organizacijama, vojnim sudovima i sudovima nacionalne časti. Uvjeravao je prisutne da osim smaknuća protivnika ima „načina kako pronaći neprijatelja“, ući u njegove redove i „odstraniti ga na legalan način da izadjemo kao pobjednici“.⁹⁰ Na savjetovanju je govorio i ministar pravosuđa hrvatske vlade i član CK KPH Duško Brkić. Nezadovoljan radom sudova za zaštitu nacionalne časti i vojnih sudova, načelnicima Ozne posebno je naglasio da se kao komunisti moraju maksimalno angažirati na provođenju revolucionarnih zadaća. Sljedeći citat dobro ilustrira odnos između KPJ i Ozne.

Moram napomenuti i to vama kao komunistima, da Sudovi za zaštitu nacionalne časti nisu odgovorili svojim zadacima, zato što nisu shvatili naši okružni komiteti i sudovi njihov značaj kao revolucionarnih sudova, nisu shvatili da su to forme za brzo i energično čišćenje neprijatelja iz naših redova.⁹¹

Zapravo, Brkić naglašava da su sve direktive zapravo direktive KPJ i njenog vodstva. rekavši da „sve ono što vam bude stizalo od Odjeljenja OZN-e za Hrvatsku, nisu samo odluke druga Steve, nego je to odluka partije, CK KPH, CK KPJ“.⁹² Na sjednici Politbiroa CK KPH 13. srpnja 1945. Brkić je pohvalio rad svih okružnih načelnika Ozne u Hrvatskoj naglasivši da se iz njihovih izvještaja vidi „jasnija situacija nego iz partijskih izvještaja“.⁹³ Ukratko, Krajačić i Brkić ponavljali su istu tezu o Ozni kao pomoćnom tijelu Partije.

Nakon osvajanja vlasti mnogi su u pobjedničkom zanosu priželjkivali oštar postupak i obračun s neprijateljima, što je često bilo suprotno međunarodnom pravu, napose u odnosu prema zarobljenicima. Krajačić je u kolovozu 1945. izvijestio CK KPH da se u „prihvatilištu“ Trogir „čišćenje vrši“ u suradnji s predstavnikom Ozne za Jugoslaviju, ali da su „pročišćeni“ „samo podoficiri i vojnici koji su bili u njemačkoj vojsci ranjavani ili odlikovani na Ist. bojištu, članovi kulturbunda, -IS.ZO- formacija“.⁹⁴ Međutim, prema svemu sudeći oznaši su ponekad pretjerivali u odnosu na ono što se od njih zahtije-

89 Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Dokumenti, knj. 1, 243.-244; HR-HDA-1491, 2.25. Dokument je izvorno bez naslova. Naslov „Prvo savjetovanje načelnika i rukovodstva OZNE za Hrvatsku 1945.“ dopisan je rukom, bez datuma, potpisa i pečata.

90 HR-HDA-1491, Ozna Hrvatske, „Prvo savjetovanje načelnika i rukovodstva OZNE za Hrvatsku 1945.“

91 HR-HDA-1491, Ozna Hrvatske, „Prvo savjetovanje načelnika i rukovodstva OZNE za Hrvatsku 1945. Vidi i: Zdenko Radelić, Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950., Zagreb 2002., 169.

92 Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti, knjiga 1, 235.

93 Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952., Svezak 1, 1945-1948., 69.

94 Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti, Dalmacija, knjiga 4, 536. Nije mi poznato što označava kratica IS.ZO.

valo, pa su iz samog vrha KPH u strahu od diskreditacije nove vlasti stizala upozorenja da trebaju diskretnije djelovati. Jedna od rijetkih iznimaka među članovima Politbiroa CK KPH koji je prigovarao da Ozna ne djeluje dovoljno oštro bio je Savo Zlatić. On je na sjednici Politbiroa CK KPH 1. lipnja 1945. rekao da „masa gunda protiv OZN-e jer drži da malo hapsi“.⁹⁵ Ova iznimka u prigovorima na račun Ozne u dostupnim dokumentima govori u prilog tome da je ta organizacija svoju zadaću izvršavala u okviru očekivanog, pa i iznad toga. O tome govori i obavijest Ozne za Hrvatsku koja je 9. rujna 1945. izvijestila CK KP Hrvatske da bi „ustaše iz banditskih grupa“ s okruga Virovitica koji su se predali, trebalo prebaciti u Zagreb „jer ne bi bili svi za likvidirati, a kod nas ne mogu biti, nemamo ih čime hraniti“.⁹⁶

O odnosu KPJ i Ozne govorilo se i na sjednicama najviših saveznih državnih tijela i CK KPJ u Beogradu. Tako je potkraj 1945. održana sjednica republičkih i saveznog tužitelja. Tužitelj Federalne Hrvatske Jakov Blažević tada se žalio na rad Ozne. Rekao je da su nakon operativnih jedinica u gradove došle „naše organizacije na čelu s OZNom“ i da je došlo do masovnog hapšenja i nestajanje mnogih osoba. Spomenuo je da je bilo neslaganja između javnih tužitelja i Ozne, iako su jedni i drugi članovi okružnog partijskog komiteta. Međutim, savezni tužitelj Miloš Minić ga je podučio da „zakon nije fetiš“, a mišljenje da tužiteljima sva vrata trebaju biti otvorena, pa i ona Ozne, je „nekomunističko“ jer se zaboravlja da partija rukovodi javnim tužiteljstvom, OZnom i svim drugim državnim ustanovama.⁹⁷ U sličnom je tonu protekla i sjednica Politbiroa CK KPJ 4. prosinca 1945. na kojoj se raspravljalo o stanju partijske organizacije u Sloveniji. Kardelj je upozorio da sudovi trebaju suditi kako KP hoće te da i u sudu treba biti Ozna.⁹⁸

Pred izbore za Ustavotvornu skupštinu u Hrvatskoj komunistima je najveća opasnost prijetila od HSS-a. U sprječavanju slobodnih predizbornih aktivnosti i razbijanju građanskih stranaka angažirala se i Ozna. O tome je riječ u elaboratu Ozne od 9. rujna 1945., u kojem se poziva na tješnju suradnju Ozne s „drugom u C. K. koji je zadužen po pitanju građanskih stranaka“.

95 Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952., Svezak 1, 1945-1948., 61.

96 Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Dokumenti, Slavonija, Srijem, Baranja, knjiga 2, prir. Vladimir Geiger, SlavonSKI Brod, Hrvatski institut - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2006., 414-415; HDA, Zagreb, 1220, Vojna komisija, 2, Izvještaji Ozne, 1945., Izvješće Ozne za Hrvatsku CK KPH, 9. 9. 1945.

97 Srđan Cvetković, Između srpa i čekića 2 : Politička represija u Srbiji 1953-1985, Beograd, Službeni glasnik, Institut za savremenu istoriju, 2011., 127.

98 Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945 - 7. jul 1948), prir. Branko Petranović, Beograd, Arhiv Jugoslavije : Službeni list SRJ, 1995., 103.

Ako se ovo ne ispravi, referada neće moći da ispuni svoj glavni zadatak, naima da potpomaže Partiju u razbijanju protiv našeg rada reakcionarnih ostataka građanskih stranaka.⁹⁹

Nakon izbora i pobjede Narodne fronte predvođene KPJ 11. studenog 1945., Bakarić je rekao da se poslije pobjede „neprijatelj goni“.¹⁰⁰ U tom duhu intenzivirao se obračun i marginalizacija pripadnika građanskih stranaka, napose HSS-a, ali i obračun s imućnijim građanima kako bi se oduzimanjem imovine i dalje jačao državni sektor i kontrola nad gospodarskom aktivnošću. Ozna je držala pod svojom paskom sve sumnjive osobe, napose one koji su i dalje pokazivali političke ambicije. Tako je, primjerice, pratila svakodnevno kretanje i razgovore Ivana Šubašića i Juraja Šuteja u vrijeme njihova rada u Privremenoj vladi DFJ, ali i nakon ostavki. O tome je redovito slala izvješća Vojnoj komisiji CK KPH. Kasnije je nadzor preuzela Udba.¹⁰¹

Nakon donošenja novog Ustava u veljači 1946. započela je reorganizacija Ozne razdvajanjem na civilnu i vojnu službu. Dio Ozne i to Odsjek II koji se bavio sigurnosnom i protuobavještajnom djelatnošću mijenja ime u Uprava državne bezbjednosti (Udba) i 13. ožujka 1946. godine iz Ministarstva za narodnu obranu prelazi u Ministarstvo za unutarnje poslove.¹⁰² Sudeći prema dostupnim dokumentima tada je već postojala jasna podjela rada između organizacija KP i sigurnosno-obavještajnih tijela tako da se djelatnost Udbe na partijskim sastancima vrlo rijetko spominjala i to uglavnom samo na najvišim partijskim razinama. Najviše tada kada se razgovaralo o obračunu s protivnicima režima i pripadnicima građanskih stranaka. Tako su za sjednicu Politbira CK KPH 25. travnja 1946. pripremljene teze u kojima je konstatirano da su „mačekovci u zadnje vrijeme prilično zahvaćeni i razbijeni od OZN-e“.¹⁰³ I u pripremama za nove izbore za Narodnu skupštinu FNRJ 26. ožujka 1950. u oblasti Dalmacija postojala je koordinirana djelatnost OK KPH za Dalmaciju i Udbe:

99 HR-HDA, 1561, Sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti, 010.16, kut. 13., Djelatnost HSS neposredno poslije rata, 10. rujna 1945. godine.

100 Zapisnici Politbira Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952., Svezak 1, 1945-1948., prir. Branislava Vojnović, Zagreb, 2005., Zapisnik CK KPH, 13. studenoga 1945., 142.

101 O kontroli i praćenju istaknutih članova HSS-a i bivših članova vlade Kraljevine Jugoslavije i Demokratske Federativne Jugoslavije vidi: Zdenko Radelić, „Ivan Šubašić i Juraj Šutej pod paskom Ozne“, Časopis za suvremenu povijest (dalje: ČSP), 2007., 2., 339-366; ISTI, „Izvješća Ozninog/Udbinog doušnika Ivančevića o stanju u HSS-u (1945. - 1952.)“, ČSP, 2008., 2., 343-372.

102 Milan Mišković, „O petnaesto-godišnjici resora unutrašnjih poslova“, Priručnik, 1959., 2., 117.-128., 126; Marković, Dragan, Milovanović, Nikola, Rebić, Đuro, Ratnici mira, I-III, Beograd, Sloboda, 1979., I., 61; Pavle Ćelik, „Varovanje ustavnega reda in milica“, u: Lovro Šturm, Ljuba Dornik Šubelj, Pavle Ćelik, „Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji“, Viri, Ljubljana, 2003., 23-29., 23; Dimitrijević, „Uloga Armije i službe bezbednosti u obračunu sa političkim protivnicima Titovog režima 1944-1954“, Srpska reč (Beograd), <http://www.srpska-rec.co.yu/arhiva/328/dajstranu.php?a=24>. Pristup ostvaren 2009.

103 Zapisnici Politbira Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952., Svezak 1, 1945-1948., prir. Branislava Vojnović, Zagreb, 2005., 207.

Preko UDB-e smo se sporazumili da se pozivaju pojedinci zagriženiji, pa ih je UDB-a pozvala oko 200 i sa njima su razgovarali, što je imalo uglavnom kod većine dobrih rezultata.¹⁰⁴

O kadrovskoj politici i brizi KPJ za učinkoviti rad Udbe govori se i u dokumentu „Principi rada i sredstva Udbe“ iz 1947. godine:

U cilju ostvarivanja zadataka koje pred organe Uprave državne bezbednosti postavlja Partija i Vlada, organi Udbe imaju raznovrsna sredstva kojima se služe u svakodnevnoj borbi protiv antinarodnih elemenata i agenata inostranih obaveštajnih službi.¹⁰⁵

Kadrovska politika se eksplicitno navodila i prilikom uvođenja oblasnih odjeljenja Udbe 1949. godine. Tom prilikom nije spomenuto koje oblasti ulaze u velike, a koje u male, ali je predviđeno je da će u velikim oblastima brigu o kadrovima voditi pomoćnik načelnika oblasnog odjeljenja, a u malima zamjenik načelnika i to uz ostale operativne poslove.

Što se tiče popunjavanja i pronalaženja novih ljudi za UDB-u, ovaj pomoćnik će moći i ovo pitanje da reši uz pomoć načelnika odelenja kod oblasnog komiteta Partije tešnje surađujući sa Odeljenjem za kadrove u Komitetu. (...) I inače ovaj pomoćnik treba da bude dobar i zreliji komunista koji može da se za rešavanje pitanja pojavljuje u Oblasnom komitetu i da u tom smislu ima dovoljno autoriteta.¹⁰⁶

I na sjednicama CK KPH Udbe se vrlo rijetko i usputno spominjala. Jedna od takvih sjednica je sjednica Politbiroa CK KP Hrvatske 13. i 14. lipnja 1950. kojoj su prisustvovali i članovi Politbiroa CK KP Jugoslavije Aleksandar Ranković i Boris Kidrič. U raspravi o „Izveštaju ekipe CK KP Jugoslavije sa oblasti Osijek“ Ranković je upozorio da „slabosti i nedostaci Slavonije nisu lokalnog karaktera, već su karakteristični za čitavu Hrvatsku, a i za druge oblasti u Jugoslaviji“. Naglasio je da „snaga Partije leži u političkom radu“, a da mnogi misle „da je dovoljno da imamo vlast i UDB-u“, dodavši da je Udbe „radi neprijatelja, a ne radi pokrivanja nedostataka u radu partijskih organizacija“.¹⁰⁷

Kada je Bakarić 14. ožujka 1951. na sjednici Politbiroa CK KPH izrazio svoju zabrinutost zbog stanja u zagrebačkom Gradskom komitetu KPH usput je kritizirao rad Udbe. Naime, rekao je da vodeći ljudi zagrebačke partijske organizacije „tjeraju ljude

---

104 Spehnjak, Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952., 150.

105 Gordan, Akrap, Specijalni rat : Sve o spregama politike i tajnih službi u 20. stoljeću u cilju oblikovanja javnog mišljenja, Zagreb, Večernji list, bez godine izdanja (2012.), 32.

106 AS, RSNZ SRS, 1931, tehnična enota 1212, G-10-6, Organizacija služb DSNZ - UDV 1949., Dopis Udbe za za Jugoslaviju Udbi za Sloveniju, 16. 4. 1949.

107 Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952., Svezak 2, 1949-1952., 389.

s posla zbog božića“ i da to opravdavaju partijskim direktivama. Bakarić je bio uvjeren da je zagrebačka organizacija „postaje podložna kombinacijama UDB-e“, što „dovodi do bruke“.¹⁰⁸

Međutim, unatoč tek povremenim opaskama i uzgrednim spominjanjem Udbe na sjednicama najviših tijela KPH i KPJ, nema razloga sumnjati da su se svi u najvišem partijskom vodstvu slagali s Kardeljem koji je 3. lipnja 1951. u raspravi o radu sudova na 4. plenumu CK KPJ istaknuo primjer Udbe, tj. da bi i sudovi trebali imati tako jake kadrove kao što ih ima Udba.¹⁰⁹

Partijsko školovanje pripadnika sigurnosno-obavještajnog sustava

S obzirom na revolucionarni tip vojske, mladost i neobrazovanost partizana, ali i na potrebu što jasnijih kriterija u određivanju neprijatelja i načinu borbe protiv njih, partizansko vodstvo je moralo školovati svoje kadrove bez obzira na teške ratne uvjete. Jedna od čestih zamjerki na račun članova KPJ, osim nestručnosti, bila je prigovor zbog njihove niske „političke svijesti“. I pripadnici sigurnosno-obavještajnog sustava morali pohađati ne samo na stručne, nego i partijske „kurseve“, što potvrđuje da su morali biti članovi KPJ.

Iz nekoliko izvješća s različitih područja potkraj 1943. i početkom 1944. može se vidjeti da su u cilju „stvaranja kadrova“ organizirani „obavještajni kursevi“ za članove KPJ, ali i „partijski kursevi“ za pripadnike POC-ova i ROC-ova. O tome govore izvješća i dopisi obavještajnih centra i njihovih partijskih jedinica s područja Dalmacije, Korduna, Pokuplja i Žumberka, Prigorja i Zagrebačke oblasti, često u dogovoru s GOC-om ili okružnim komitetima KPH.¹¹⁰

Prema dopisu Odsjeka zaštite naroda za Zagrebačku oblast od 14. rujna 1944., sva povjereništva Ozne s područja ovog „otsjeka“ trebaju odmah stupiti u vezu sa sekretarima okružnih komiteta da odaberu određeni broj ljudi koji će biti upućeni u „Otsjek

108 Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952., Svezak 2, 1949-1952., prir. Branislava Vojnović, Zagreb, 2006., 659.; Dino Mujadžević, Bakarić : Politička biografija, Zagreb, Plejada : Hrvatski institut za povijest – Podružnica Slavonski Brod, 2011., 174.

109 Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948-1952), prir. Branko Petranović, Ranko Končar, Radovan Radonjić, Beograd, Izdavački centra Komunist, Beograd, 1985., 566.

110 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/65, Dopis GOC-a POC-u za Dalmaciju, 15. 11. 1943., bez potpisa i pečata; HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/46, Izvještaj o partijskom sastanku Partijske jedinice OC za Kordun OK KPH za Karlovac, 20. 12. 1943., potpis: Vidović, bez pečata; HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/38, Izvještaj POC-a za Pokuplje – Žumberak Liku GOC-u Hrvatske, 4. 2. 1944., potpis Plavi, bez pečata; HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/28, Izvještaj ROC-a Prigorje (vjerojatno POC-u?), 28. 2. 1944., potpis Mirko, bez pečata.

zaštite naroda za zagrebačku oblast“ na poseban kurs za osposobljavanje za povjerenike Ozne „u najvažnijim gradovima naše Oblasti“.¹¹¹

U nedatiranom dopisu upućenom CK KPH i drugu Stevi, a koji se može smjestiti u razdoblje potkraj 1944. ili početak 1945., naglašava se da će mjesto voditelja 2. sekcije biti dogovoreno s partijskim tijelima. Potpis je nečitljiv, ali s obzirom na to da se autor obraća samom načelniku Ozne, sigurno je riječ o visokom dužnosniku Ozne za Hrvatsku. U dopisu se izričito upozorava da dosadašnji kadar ne odgovara „reorganizaciji“ obavještajne službe i zato predviđaju „veći broj partijskih rukovodioca“ za visoke dužnosti u Ozni. Posebno se upozorava na nužnost da se s njima „partijski radi“ i da svaki rukovodilac završi viši partijski kurs jer se pokazalo da su „najslabiji kadrovi“ baš na području „opće partijske politike“ pa „zato i u obavještajnom radu“. Zanimljivo je da se spominju i „obavještajni kursevi“ na kojima bi se pripadnici Ozne podučili osnovama svoga rada, ali da je „za sada važnije prvo pitanje“, tj. „partijski kursevi“. Očito su za očekivani razvoj događaja dokazani kadrovi KPJ bili ti koji će jamčiti „jasne poglede“ i „čvrstu ruku“ u planiranom „čišćenju“, s obzirom da „stojimo pred oslobodjenjem mnogih krajeva u najskorije vrijeme“.¹¹²

No, osim u Hrvatskoj, partijsko školovanje pripadnika Ozne bilo je organizirano i na saveznoj razini. U organizaciji CK KPH i vodstva Ozne za Hrvatsku nakon 1. svibnja 1945. je na izobrazbu na višu partijsku školu u Beograd poslano nekoliko pripadnika Ozne iz Hrvatske.¹¹³ No, najviši oblik školovanja oznaša bilo je školovanje u SSSR-u. Tako je 29. rujna 1944. Vrhovni štab NOV i POJ zahtijevao od Ozne za Hrvatsku da pošalje osam svojih ljudi za „specijalni kurs“, koji će biti „držan gore“ i „trajati će četiri mjeseca“. Kod nabiranja bitnih uvjeta već je u prvoj rečenici izričito naglašeno da svi moraju biti „potpuno provjereni članovi partije“, osim što bi trebali biti studenti ili gimnazijalci oko 30 godina starosti.¹¹⁴ Među njima je bilo članova oblasnih i okružnih komiteta KPH.¹¹⁵

O političkom usavršavanju kao bitnim uvjetom za rad u Ozni saznajemo i iz izvješća Ozne za Slavoniju koji je 12. svibnja 1945. upućen II. odsjeku Ozne za Hrvatsku. Nakon izvješća o radu na područjima Nove Gradiške, Slavenskog Broda, Osijeka, Našica i Virovitice, spominje se i potreba za daljnjim usavršavanjem, napose onim političkim.

111 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/14, Dopis Otsjeka zaštite naroda za zagrebačku oblast povjereništva Ozne, 14. 9. 1944., potpis: Marijan, ima pečat.

112 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/10, Dopis upućen CK KPH i drugu Stevi, bez datuma, potpis: nečitljiv, bez pečata.

113 HR-HDA, 1491, kutija 7, 30/12-3, knjiga depeša, 27. 4.-5. 6. 1945., CK KPH - Ozna Hrvatske, br. d. 34.; 1. 5. 1945.

114 HR-HDA, 1491, kutija 7, 30/12-1, knjiga depeša, 8. 9. 1944.-2. 1. 1945., Vrhovni štab NOV i POJ – Ozni za Hrvatsku, depeša nema broja, ali nalazi se iza broja 32, 29. 9. 1944.

115 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/11-2, Dopis 3. Odsjeka Odjela zaštite naroda za Hrvatsku Povjereništva za narodnu obranu NKOJ Načelniku Ozne za Hrvatsku, 18. 10. 1944., potpis: Brnčić, ima pečat; Isto, Ozna za Hrvatsku, 30/11-2, Dokument bez potpisa, štambilja, naslova.

Politički i nivo općeg znanja sveg našeg rukovodstva odnosno kadra je relativno nizak, pa kako sada više nema partijskih kurseva na koje bi mogli slati naše drugove, mi ne vidimo drugog izlaza za podizanje političkog i drugog znanja osim kontrole nad našim rukovodiocima kako proradjuju našu dnevnu štampu, beletristiku i partijski materijal, koji ćemo im preporučiti.¹¹⁶

Partijsko „uzdizanje“ se nastavljalo i u kasnijem razdoblju i, vjerojatno, na svim organizacijskim razinama, iako o tome nema puno sačuvanih podataka. No, prema „Kadrovskom izvještaju“ Opuномоćства управе државне безбједности за котар Слунј од 28. вељеае 1949. s потписом поручника Петра Зинаића упућеном Одјеку за кадрове Удбе за NRH у циљу „политичко-идеолошке изградње“ проучавао се „partijski materijal“ који су добили од Удбе за Хрватску.

Проучавање се врши свако јутро по један сат прије радног времена заједнички, а остало проучавање је индивидуално.¹¹⁷

Takva praksa u Udbi za kotar Slunj bila je redovita i kasnije.¹¹⁸

Sastav sigurnosno-obavještajnih tijela i članstvo u KPJ

Malo je dokumenata koji sadrže pojedinačne popise pripadnika sigurnosno-obavještajnih tijela, iako se iz dostupnih izvješća i naredbi može sa sigurnošću zaključiti da su se takvi popisi, napose u kasnijim razdobljima i nakon rata, redovno izrađivali. Međutim, za neke POC-ove i ROC-ove ipak su dostupni podaci koji omogućuju uvid i u njihovu partijsku strukturu.

Tako je poznato da je POC za Liku u listopadu 1943. imao sedam podređenih ROC-eva: Donji Lapac, Gospić, Gračac, Korenica, Otočac, Perušić i Udbina. POC za Liku imao je četiri člana, a ROC-evi svi po tri. Ukupno je bilo 24 pripadnika i gotovo svi su bili članovi KPJ. Naime, u izvješću se za samo za dvojicu pripadnika ROC Otočac ne spominje članstvo u KPJ, ali je jedan od njih bio član SKOJ-a.¹¹⁹

Slično je bilo i u Slavoniji. Dostupno je nekoliko dokumenata POC-a za Slavoniju koja sadrže osnovne biografske podatke o njegovim pripadnicima, pa i one o članstvu u

116 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/52, Izvještaj Otsjeka zaštite naroda II. za Slavoniju II. Otsjeku OZN-e za Hrvatsku, 12. 5. 1945.

117 Hrvatski memorijalni-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Dokumenti Udbe Hrvatske (nesređeno) (dalje: HMDCCR, Dokumenti Udbe Hrvatske (nesređeno), „Kadrovski izvještaj“ Opuномоćства Udbe за котар Слунј Одјеку за кадрове Udbe за NRH Министарства унутрашњих послова FNRJ, 28. 2. 1949., потпис: поручник Петар Зинаић.

118 Hrvatski memorijalni-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Dokumenti Udbe Hrvatske (nesređeno) (dalje: HMDCCR, Dokumenti Udbe Hrvatske (nesređeno), засада несређен материјал предан HR-HDA.

119 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/52, Izvještaj POC-a za Liku GOC-u GŠ Hrvatske, 29. 10. 1943.

KPJ. Riječ je iz izvješćima iz prve polovice 1944. No, podatci o datumu i mjestu rođenja, vremenu provedenom u partizanima, nacionalnosti i pripadnosti KPJ nisu navedeni kod svakog, pa ti popisi nisu cjeloviti, vjerojatno zbog zaborava onog koji je upisivao ili pomanjkanja podatka. Kod nekih nije upisana nacionalnost ili članstvo u KPJ. Moguće je da taj podatak nije naveden upravo kod onih koji zaista nisu bili članovi KPJ, ali se, zanimljivo, kod dviju osoba izričito kaže da nisu članovi KPJ. Primjerice, kod ROC-a Đakovo-Vinkovci zbuñuje da nije upisano je li šef ROC-a član KPJ ili nije, iako su njegovi podređeni to bili. Moguće je da je riječ o propustu, ali treba ostaviti mogućnost da i nije.¹²⁰ Zbuñuje i to da se ROC Grubišno Polje i ROC Virovitica ne spominju, iako su tada već bili osnovani.¹²¹

Uglavnom iz izvješća POC-a za Slavoniju od 24. veljače 1944. vidljivo je da su gotovo svi članovi POC-a Slavonije i velika većina članova njegovih podređenih ROC-eva bili članovi KPJ. Riječ je o ROC-evima Pakrac, Našice-Valpovo, Daruvar, Slatina-D. Miholjac, Đakovo-Vinkovci, Brod-Županja, Osijek-Vukovar, Nova Gradiška, Požega i Novska. POC za Slavoniju imao je četiri člana, i sva četvorica su bili članovi KPJ, a ROC-evi su imali tri ili četiri člana vodstva. Među onim ROC-evima u kojima su svi njihovi pripadnici bili članovi KPJ su ROC-evi Brod – Županja, Nova Gradiška, Novska, Pakrac i Požega. ROC Našice – Valpovo imao je četiri člana, od kojih jedan nije bio član KPJ. ROC Daruvar imao je tri člana, a samo se za šefa spominje da je član KPJ, dok se kod druge dvojice taj podatak ne spominje. ROC Slatina – D. Miholjac imao je četiri člana. Samo se za šefa spominje da je član KPJ, dok kod ostale trojice nema tog podatka. ROC Đakovo – Vinkovci imao je četiri člana. Za šefa se ne spominje članstvo, a kod ostalih tri da su bili. Moguće je da je riječ o previdu kod upisivanja. ROC Osijek – Vukovar imao je četiri člana. Šef je bio član KPJ, a za dvojicu ne piše ništa, a jedan nije bio član KPJ „ali ima sve uvjete da se primi“.¹²² Iako je zbog svega navedenog nezahvalno navoditi ukupne podatke, od ukupno 41 članova POC-a za Slavoniju i podređenih mu ROC-eva, bez ROC-eva Grubišno Polje i Virovitica, za 31 se izričito navodi da su članovi KPJ, a samo za dvojicu da nisu. Među onih osam za koje se ne spominje članstvo, kao što je već rečeno, moguće da je za nekog od njih riječ o propustu.

Za razliku od navedenog popisa u izvješću POC-a za Slavoniju od 17. travnja 1944. navode se ROC Grubišno Polje i ROC Virovitica. Sva šestorica njihovih voditelja bili su članovi KPJ. Međutim, kod ROC-a Daruvar se, ponovno, kod dvojice članova KPJ ne spominje članstvo u KPJ. No, kod ROC Pakrac ovaj puta se kaže da ima tri člana, ali kod novog šefa se ne navode podatci o članstvu u KPJ. S obzirom da su ostala dvojica bili članovi, vjerojatno je bio i šef. I kod ROC Slatina – D. Miholjac se, ponovno,

120 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/31, Izvještaj POC-a za Slavoniju, 24. 2.1944, bez potpisa, bez pečata.

121 Podatak o ROC Virovitica vidi: HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/10, Izvještaj GOC-a, 9. 12. 1943., bez potpisa i pečata; Diana Mikšić, Odjeljenje zaštite naroda za Hrvatsku (OZNA) : /1923/ 1944-1946 /1961/, : Analitički inventar fonda, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2003., 12.

122 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/31, Izvještaj POC-a za Slavoniju, 24. 2. 1944, bez potpisa i pečata.

osim za šefa, za ostalo troje ne navodi pripadnost KPJ. I kod ROC Osijek – Vukovar se i u ovome izvješću za dvojicu pripadnika ne navodi članstvo u KPJ. U ROC Našice – Valpovo i dalje jedan nije bio član KPJ. I kod ROC Đakovo – Vinkovci se za šefa ne navodi da je član.¹²³

Međutim, novo izvješće POC-a za Slavoniju od 25. svibnja 1944. pokazuje znatne razlike u odnosu na onaj iz 24. veljače. Tako se kod ROC Pakrac i dalje kod dvojice pripadnika ne navodi članstvo u KPJ, a kod ROC Požege za jednog,¹²⁴ Dakle, vjerojatno je da trojica nisu bili članovi KPJ.

No, dok je u vrijeme obavještajnih centara u bilo onih pripadnika koji nisu bili članovi KPJ, u vrijeme Ozne, barem na području Slavonije, takvih nije više bilo. Prema izvješću I. odsjeka Ozne za Hrvatsku upućeno 17. lipnja 1944. CK KPH i načelniku Ozne za Hrvatsku svi su šefovi i članovi POC-eva bili članovi KP. Osim toga, naglašava se i podatak da je svaki šef POC-a postavljen u sporazumu s pripadajućem Okružnim ili oblasnim komitetom KPH.¹²⁵

I iz nekih pojedinačnih izvješća povjereništava Ozne s područja Slavonije od kraja 1944. do sredine 1945. proizlazi isto. Bez obzira na broj njihovih pripadnika, a bilo ih je od tri do šest, svi su bili članovi KPJ.¹²⁶ Prema tabelarnom izvješću Ozne za Slavoniju za mjesec rujna, a moguće je da se odnosi na 1944. ili 1945. godinu, Ozna za Slavoniju se sastojala od dviju sekcija, Jedinice pri Ozni i Jedinice straže pri Ozni. Svih osam pripadnika navedenih sekcija bili su članovi KPJ. Od 27 pripadnika Jedinice pri Ozni i straže samo trojica nisu bili članovi KPJ.¹²⁷

Iz kasnijeg razdoblja, i to iz veljače 1946., dostupno je izvješće Partijskog biroa pri Ozni za Okrug Osijek, prema kojemu proizlazi da je bilo 39 članova KPJ pri Ozni za Okrug Osijek. Koliko je bilo ukupno pripadnika, računajući, dakako, i one koji su radili u pomoćnim službama, poput kuharica, može se samo nagađati. No, ako se pretpostavi, s obzirom na prethodne podatke, da su u to vrijeme gotovo svi pripadnici Ozne bili članovi KPJ, onda se može konstatirati da je Ozna za okrug Osijek početkom

123 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/31, Izvještaj POC-a za Slavoniju, 17. 4. 1944., potpis: Boro, bez pečata.

124 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/31, Izvještaj POC-a za Slavoniju, 25. 5. 1944., potpis: Boro, ima pečat.

125 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/25, Izvještaj I. odsjeka Ozne za Hrvatsku CK KPH (drugu Stevi), 17. 6. 1944., bez potpisa i pečata.

126 HR-HDA, 1491, kutija 6, 30/33, Izvještaj Povjereništva Daruvar Otsjeka za zaštitu naroda Slavonije, 27. 12. 1944., potpis: Stevo Ranić, ima pečat; HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/35, Izvještaj Povjerenstva Pakrac Otsjeka za zaštitu naroda Slavonije Otsjeku za zaštitu naroda Slavonije, 1. 10. 1944., potpis: Branko Lorković, ima pečat; HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/40, Izvještaj Povjereništva OZN-e za grad Požegu Okružnom Opunomoćeništvu za Okrug Nova Gradiška, 20. 1. 1945., bez potpisa i pečata; HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/7, „Spisak osoblja Povjereništva O. Z. N. – a za grad Vinkovci“, 26. 5. 1945., potpis: nečitljiv, bez pečata; Ivan Ćosić Bukvin, Vrbanja V.: Komunistička represija 1945.-1955., Vrbanja, Vlastita naklada, 2012., 21.

127 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/31, Tabelarni izvještaj Ozne za Slavoniju za mjesec septembar, bez datuma, potpisa i pečata.

veljače 1946. imala najmanje 39 članova, a ostaviti i mogućnost da je na pomoćnim poslovima bio netko tko nije bio ili, preciznije rečeno, tko to još nije bio.¹²⁸

Prema izvješću 2. sekcije Odsjeka zaštite naroda za Hrvatsko primorje početkom rujna 1944., proizlazi da od osam šefova tamošnjih ROC-eva, koji se, očito, još nisu preimenovali prema novoj organizaciji Ozne, svi, osim šefa ROC-a za Pag-Lošinj, kao i „veći dio članova ROC-eva“, bili su članovi KPJ. Riječ je o sljedećim ROC-evima: Crikvenica, Kraljevica, Krk, Novi, Pag-Lošinj, Rab, Senj i Sušak.¹²⁹ Dodajmo tome da se u izvješću Odsjeka zaštite naroda Hrvatsko Primorje od 2. studenog 1944. spominje da je „II. sekcija“ imala pet pripadnika i da su svi bili članovi KPJ.¹³⁰

Za druga područja nema podataka o strukturi vodstava tamošnjih POC-eva i ROC-eva prema članstvu u KPJ, nego su poznati tek pojedinačni primjeri različitih organizacijskih razina i iz različitih razdoblja. Primjerice, 4. sekcija Odsjeka zaštite naroda za zagrebačku oblast 12. travnja 1945. imala je tri pripadnika, u „Kancelariji“ je radilo sedam članova, a u „Radiostanici“ i „Foto odjeljenju“ po tri člana. Spominje se da su u „Radiostanicu“ došla još dvojica novih. Uz navedene, spominju se i kurir, ekonom i dvije kuharice. Za vodstvo sekcije ne navodi se članstvo u KPJ, ali s obzirom da se kod ostalih to ipak izričito spominje, gotovo je sigurno da se to podrazumijevalo i u slučaju vodstva kod kojih to, očito, nije trebalo naglašavati. Uglavnom, svi su bili članovi KPJ, osim ekonoma i jedne kuharice, s time da je šifrantica, koja je radila u „Radiostanici“ bila isključena iz KPJ.¹³¹ Nepoznato je je li otpuštena s posla.

Nekoliko dokumenata s područja Dalmacije potvrđuju da je i tamo bilo slično. Gotovo svi pripadnici pojedinih ROC-eva, poput onih za Makarsku i Šibenik, te, kasnije opunomoćeništva Ozne za „kninskog područje“, za kotar Benkovac i za Srednje dalmatinsko otočje, bili su članovi KPJ.¹³²

Jedan od rijetkih opunomoćstava Udbe u kojem se može pratiti pojedinačni sastav i članstvo u KPJ i za razdoblje nakon rata bilo je opunomoćstvo Udbe za kotar Slunj. U rujnu, kao i u studenome, 1946. to je Opunomoćstvo imalo četiri člana i jednog

128 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/340, Izvještaj Partijskog biroa pri Ozni za Okrug Osijek OK KPH Osijek, 2. 2. 1946., potpis: nečitko, bez pečata.

129 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/59, Izvještaj 2. sekcije Odsjeka zaštite naroda Hrvatsko primorje 2. Odsjeku Odjela zaštite naroda Hrvatske, 2. 9. 1944., potpis: Pipo, ima pečat.

130 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/59, Izvještaj Odsjeka zaštite naroda Hrvatsko Primorje 2. odsjeku Odjela zaštite naroda Hrvatske, 2. 11. 1944., potpis: nečitljiv, bez pečata.

131 HDA, 1491, 75/14, Izvješće IV. sekcije Odsjeka zaštite naroda za zagrebačku oblast 4. odsjeku Odjela zaštite naroda za Hrvatsku, 12. 4. 1945.

132 HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/88, Dopis Opunomoćstva OZN-e Kninskog područja OZN-i za Oblast 8. korpusa, 3. 12. 1944., bez potpisa i pečata; HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/89, Izvještaj Opunomoćeništva OZN-e za kotar Benkovac Odjeljenju zaštite naroda za Zadarski okrug, 23. 4. 1945., potpis: opunomoćenik Gojko Ćoso, bez pečata; HR-HDA-1491: Ozna za Hrvatsku, 30/70, Izvještaj Opunomoćeništva Ozne Srednje dalmatinskog otočja Odsjeku za zaštitu naroda korpusne oblasti Ozne za Hrvatsku, 26. 7. 1944., potpis: Bonković, bez pečata; Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 10, Studeni-prosinac 1943. godine, Split, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1986., 507, 1124.

činovnika i svi su bili članovi KPJ. Šef Opunomoćstva bio je ujedno i sekretar partijske ćelije i član KK KPH za Slunj.¹³³ Iz izvješća istog Opunomoćstva Udbe iz 27. veljače 1948. isto tako proizlazi da su svi bili članovi KPJ.¹³⁴

Kao dobar pokazatelj stranačke pripadnosti pripadnika Udbe mogu poslužiti podaci o časnicima Udbe iz Hrvatske koji su bili osuđeni zbog Informbiroa ili u vezi s njim. Prema tim podacima svi oni su bili članovi KPJ-a.¹³⁵

Zaključak

KPJ je sigurnosno-obavještajni sustav partizanskog pokreta, tj. POJ i JA, osim u cilju što učinkovitije zaštite od neprijatelja i prikupljanja obavijesti od vojnog interesa, izgrađivala od samih početaka u skladu sa svojim revolucionarnim ciljevima te postupnom izgradnjom jedinstva partijske i državne vlasti. Može se reći da su obavještajni centri, kasnije Ozna i Udba, djelovali kao poseban vid partijske djelatnosti, što znači da je komunistički revolucionarni preobražaj društva bio glavni kriterij kod primanja kadrova. Dakle, većina njihovih pripadnika bili su ujedno i članovi KPJ. Tek je u nekoliko slučajeva, i to uglavnom u ranijim razdobljima izgradnje sustava, zabilježeno da su u vodstvima nekih obavještajnih centara djelovali i oni koji nisu bili članovi KPJ, ali i tada je, sudeći prema kasnijem razvoju, uglavnom bila riječ o dokazanim borcima i pristašama Partije, koji su postupno ulazili u njezine redove. Uz njih, rijetke iznimke činile su i osobe koji su djelovale u pomoćnim službama, poput kurira, ekonoma i kuharica, a koje su za samu sigurnosno-obavještajnu djelatnost bili od manjeg ili marginalnog značenja. Iako mali broj pokazatelja navodi na oprez i izbjegavanje izričite tvrdnje, ipak se može sa sigurnošću pretpostaviti da je i za popunjavanje takvih mjesta vremenom jedan od bitnih kriterija bilo članstvo KPJ, napose nakon reorganizacije Ozne i osnivanja Udbe. Dakle, ako već u vrijeme uključivanja u rad sigurnosno-obavještajne djelatnosti u pomoćnim službama nisu bili komunisti, u međuvremenu su morali dokazati svoju privrženost i bili su primljeni u KPJ. Nažalost, sustavnih podataka o kadrovskom sastavu sigurnosno-obavještajnih službi za Hrvatsku u arhivima nema, pa za potvrdu navedenih teza, za sada, mogu poslužiti samo fragmentarni podaci.

133 Hrvatski memorijalni-dokumentacijski centar Domovinskog rata (dalje: HMDCDR), Dokumenti Udbe Hrvatske (nesređeno), Izvještaj Opunomoćstva Uprave državne bezbjednosti za kotar Slunj Odjeljenju uprave državne bezbjednosti za Okrug Karlovac, 21. 9. 1946., potpis: šef Opunomoćstva Petar Zinaić, ima pečat.

134 HMDCDR, Dokumenti Udbe Hrvatske (nesređeno), Izvještaj Opunomoćstva Uprave državne bezbjednosti za kotar Slunj Odsjeku za kadrove uprave državne bezbjednosti za NR Hrvatsku, 27. 2. 1948., potpis: šef Opunomoćstva Petar Zinaić, ima pečat.

135 Zdenko Radelić, „Pripadnici Udbe u Hrvatskoj osuđeni zbog Informbiroa“, ČSP, 2010., 2., 367-412.

SUMMARY

CPY (Communist Party of Yugoslavia) and security and intelligence system in Croatia (1941-1951)

The author presents the recruitment strategy of the CPY that was build from the beginning of the Partisan movement with the aim to resist the Axis Powers and NDH (Independent State of Croatia) as well as restoration of Yugoslavia and building of the communist political system. In this endeavor, the author faced the big problem because available documents give no possibility to describe systematic description of political structures of the system with all its organizational forms starting from OC (IC – Information Centre) in 1942, OZN (DNS – Department of National Security) in 1944 and UDB (SSA – State Security Administration) in 1946. In spite of the fragmentary nature of the documents available to the author, it is nevertheless clear that the CPY had the recruitment monopoly to that services. In this way the author could answer the question: was CPY, which organized the Partisan movement calling all who were willing to take part in the movement to join them, consistent in its policy of the Public Front, and has it really given the possibility to participate in security and intelligence operations to all the soldiers, irrespective of their political and ideological views. The answer is clearly negative because available documents prove that the CPY from the very beginning had organized security and intelligence services according to its revolutionary aims. It is confirmed also by many statements of the communist leaders, partisan leaders and security and intelligence service members after the war.

Available documents confirm that the majority of security and intelligence services personnel was also the member of Communist Party. Although in the early periods of the system, there are some traces of non-communists in the security and intelligence services. There were also exceptions in the support services, as food preparation and supply, that were not so crucial for the security and intelligence as such. In spite of the scarcity of the evidence, it seems that in later times even for the employment in such services the membership in the Communist Party was prerequisite. Especially is this true from the period of restructuring of OZN (DNS) and founding of UDB (SSA). Unfortunately, there is no systematic data about the personnel structure of the security and intelligence services in Croatia. So the fragmentary documentation is the only corroboration for the author's statements. Besides, the author is convinced that OZN (DNS) and UDB (SSA) archives in Belgrade could undeniably confirm his thesis once they would be available to the public.

Keywords: Communist Party of Yugoslavia, security and intelligence services, Department of National Security, State Security Administration, rule establishment, administrative bodies